

T.C.
Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Coğrafya (Beşeri ve İktisadi Coğrafya) Ana Bilim Dalı

ELMADAĞ ŞEHİR COĞRAFYASI

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN
Neşet TIRYAKİ

TEZ DANIŞMANI
Doç.Dr. Yalçın KARABULUT

ANKARA-1997

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	6
HARİTALAR DİZİNİ	8
GRAFİKLER DİZİNİ	9
TABLolar DİZİNİ	10
GİRİŞ.....	11
1- Elmadağ Şehri ve Çevresinde Görülen Coğrafi Özellikler	15
1.1- Elmadağ Şehri ve Çevresinde Görülen Fiziki Coğrafya Özellikleri	15
1.1.1- Jeolojik Yapısı	15
1.1.2- Topografik Durumu.....	16
1.1.3- İklimi	18
1.1.4- Hidrografyası.....	23
1.1.5- Bitki Örtüsü.....	25
2. Elmadağ Şehrinin Kuruluşu ve Gelişmesi	26
2.1- Şehrin Kuruluşu ve Nedenleri	26
2.1.1- Osmanlı Devletine Kadar Olan Dönem	26
2.1.2- Osmanlı İmparatorluğu Dönemi.....	27
2.2- Şehrin Gelişmesi.....	29

2.2.1- 1923-1935 Dönemi.....	29
2.2.2- 1935-1955 Dönemi.....	30
2.2.3- 1955-1975 Dönemi.....	31
2.2.4- 1975-1995 Dönemi.....	32
3- Elmadağ Şehrinin Fonksiyonel Sınıflaması.....	36
3.1- Hizmet Sektörü.....	38
3.2- Sanayii Sektörü.....	40
3.3- Tarım Sektörü.....	41
4- Elmadağ'da Fonksiyon Alanlarının Dağılışı	45
4.1- Oturma Alanları	46
4.1.1- Gümüşpala Mahallesi.....	50
4.1.2- İsmetpaşa Mahallesi.....	51
4.1.3- Kemalpaşa Mahallesi	52
4.1.4- Kurtuluş Mahallesi.....	53
4.1.5- Lalabel Mahallesi	54
4.1.6- Tatlıca Mahallesi	55
4.1.7- Üçevler Mahallesi.....	56
4.1.8- Yenice Mahallesi.....	56

4.1.9- Yenidoğan Mahallesi.....	57
4.1.10- Yenimahalle	58
4.1.11- Yenipınar Mahallesi.....	59
4.2- Konut Tipleri.....	61
4.2.1- Konutların Yapı Malzemesi	62
4.2.2- Konutların Yapı Tarzı	62
4.3- Sanayii Alanları	64
4.3.1- Makina Kimya Endüstrisi Kurumu Barutsan A.Ş.	66
4.3.2- Makina Kimya Endüstrisi Kurumu Elroksan A.Ş.	68
4.3.3- Roketsan A.Ş.	68
4.3.4- Baştaş Başkent Çimento Fabrikası A.Ş.....	69
4.3.5- Çay-Kur Çay Paketleme Fabrikası	70
4.3.6- Özpor Styropor Fabrikası	71
4.4- Resmi ve İdari Alanlar	73
4.5- İş ve Ticaret Alanları	74
4.6- Eğitim, Sağlık, Dini, Askeri ve Yeşil Alanları	79
4.7- Eğlence ve Dinlenme Alanları	85
5- Elmadağ Şehrinde Altyapı ve Sosyal Tesisler	86

5.1- Altyapı ve Ulaşım	86
5.1.1- Altyapı	86
5.1.2- Ulaşım	87
5.2- Elektrik, İçme ve Kullanma Suyu.....	92
5.2.1- Elektrik	92
5.2.2- İçme ve Kullanma Suyu.....	93
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	94
BİBLİYOGRAFYA.....	98
ÖZET	102
SUMMARY	105
E K L E R	108

ÖNSÖZ

Şehirleşme süreci tüm Dünyada olduğu gibi, ülkemizde de hızlanan bir süreç olarak bugün kendini göstermektedir. İnsanlar artık eskisi gibi köyünde veya mezraasında yerleşip kalmıyor, eğitim, iş imkânı, sağlık vb. nedenlerle hızla şehirlere göç ediyorlar. Bunun sonucunda şehirler hızla büyümekte, büyüyen bu şehirlerde zamanında ve hızla müdahale edilemediği için sorunlar çığ gibi büyümektedir. Böylece büyük şehirler artık yaşanması çok güç yerleşim birimleri haline gelmektedir.

Coğrafi açıdan ise şehirler, yeterli araştırma yapılmamış alanlardır. Şehirselle sorunlara coğrafya bilimi de, şehir coğrafyası alanında el atmaktadır. Ayrıca bugün birçok şehrimiz coğrafi açıdan yeterince incelenmemiştir.

Bütün bu nedenlere dayanarak memleketim olan Elmadağ'ı şehir coğrafyası açısından incelemeye çalıştım. "Elmadağ Şehir Coğrafyası" isimli tezimde, Türkiye'nin başkenti ve ikinci büyük şehri olan Ankara'ya çok yakın, gelecekte buranın bir parçası olacak olan Elmadağ şehrini, şehir coğrafyası özelliklerinden yola çıkarak inceledim. Yeni büyüyen ve kentleşme hızı artan Elmadağ'da şehir sorunlarını dile getirecek bir takım öneriler sundum.

Tezimi hazırlarken, bana büyük yardımları olan değerli hocam Doç. Dr. Yalçın KARABULUT'a, Yrd.Doç.Dr. Süha Kocakuşak'a, Elmadağ Belediyesi çalışanlarına, İller Bankası Harita Dairesi çalışanlarına, Elmadağ Kaymakamlığına, Elmadağ'da bulunan fabrika çalışanlarına, Elmadağ mahalle muhtarlarına ve diğer yardımcı olan tüm kişi ve kuruluşlara burada ayrı ayrı teşekkür eder, saygılar sunarım.

NEŞET TİRYAKİ

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1: Elmadağ Lokasyon Haritası (Türkiye, Ankara, Elmadağ).

Harita 2: Elmadağ Şehrinin Gelişme Dönemleri (1:25.000).

Harita 3: Elmadağ Şehrinde Fonksiyon Alanlarının Dağılışı 1995 (1:25.000).

Harita 4: Elmadağ Şehrinde Mahallere Göre Mesken Yoğunluğu 1995 (1:25.000).

Harita 5: Elmadağ Şehrinde Mahallelere Göre Nüfus Yoğunluğu 1995 (1:25.000).

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1 : ELMADAĞ'DA ORTALAMA AYLIK SICAKLIK (1958-1995).	19
Grafik 2 : ELMADAĞ'DA ORTALAMA AYLIK YAĞIŞ (1958-1995).....	20
Grafik 3 : ELMADAĞ'DA ŞEHİRLEŞME HIZI ve ORANLARI.	35
Grafik 4 : ELMADAĞ'DA FAAL NÜFUSUN SEKTÖREL DAĞILIMI (1990). .	39
Grafik 5 : ELMADAĞ'DA MAHALLELERE GÖRE HANE SAYISI (1995),.....	48
Grafik 6 : ELMADAĞ'DA NÜFUSUN MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI (1955).....	61
Grafik 7 : ELMADAĞ'DA İŞYERLERİ ve TİCARETHANELERİN MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI (1995).....	80

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Elmadağ'da Ortalama Aylık Sıcaklık Değerleri (1958-1995).	19
Tablo 2: Elmadağ'da Aylık Ortalama Yağış Değerleri (1958-1995).	20
Tablo 3: Elmadağ Şehir Nüfusu.	34
Tablo 4: Elmadağ'da Şehirleşme Hızı ve Türkiye ile Karşılaştırılması.	34
Tablo 5 : Elmadağ Şehrinde Faal Nüfusun Sektörel Dağılımı (1990).	43
Tablo 6: Elmadağ'da Fonksiyon Alanlarının Dağılışı (1995).	45
Tablo 7: Elmadağ'da Mahallelere Göre Hane Sayısı ve Yoğunluğu (1995).	47
Tablo 8: Elmadağ'da Mahallelerin Nüfus Yoğunluğu (1995).	60
Tablo 9: Mahallelere Göre İş ve Ticaret Alanları (1995).	76
Tablo 10: Elmadağ'da Ticari İşletme Sayıları (1995).	78
Tablo 11: Elmadağ Şehrinde Okullar, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları (1995-1996).	82

GİRİŞ

Başkent Ankara'nın bir ilçesi olan Elmadağ, İç Anadolu Bölgesi'nin, Yukarı Sakarya Bölümü'nde yer almaktadır. Ankara'nın 39 km. doğusunda bulunan şehir, Ankara metropol sınırına yaklaşık 20 km. uzaklıktadır. Elmadağ adını aldığı Elma Dağı'nın kuzeydoğu eteklerine kurulmuştur. Şehrin deniz seviyesinden yüksekliği 1,132 m.dir (Harita 1).

Elmadağ 39°54' kuzey enlemi ile 33°13' doğu boylamı üzerindedir. İlçe olarak 573 km²'lik bir alan kaplamaktadır. Bu değerle Ankara'nın 17 ilçesi arasında (merkez ilçeler bir bütün halinde Ankara şehri adı altında bir ilçe sayılmakta) 13. sırada yer almaktadır.

İdari sınır olarak Elmadağ ilçesini, kuzeyde Akyurt ve Kalecik güneyde Bâla, batıda Ankara (Mamak, Altındağ, Çankaya merkez ilçeleri), doğuda ise Kırıkkale'ye bağlı Yahşihan ve Bahşili ilçeleri çevirmektedir. Bu konumuyla Elmadağ, batıdaki büyük merkezleri Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerindeki şehirlere bağlayan kara ve demiryolları üzerinde bulunmaktadır. Elmadağ 16. yy. da dağ, geçit, kavşak gibi ulaşım açısından stratejik olan yerlerde kurulan derbent köylerinden biri idi. Burada kervanların yol güvenliği sağlanır ve belirli miktarda vergi alınırdı.

Elmadağ, fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri açısından tipik bir İç Anadolu Bölgesi yerleşmesi özelliği taşımaktadır.

Küçük bir alana kurulmuş olan şehir, bugünkü sınırlarına beşeri ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak ulaşmıştır. Bunda bir çok faktör rol oynamıştır. Bu faktörler daha çok beşeri coğrafya özellikleriyle âlâkalıdır (Foto 1).

Başkent Ankara'ya yakınlığı, önemli bir geçit noktası üzerinde olması, demiryolu ulaşımının bulunması, Türkiye'nin önemli sanayii tesislerinden bir kaçının burada yer alması, su kaynaklarının varlığı, Elmadağ'ın gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Coğrafya bilimi, Dünya yüzeyini, insan ve fiziki çevrenin etkileşimini, farklılaşmasını ve bunların gerçekleştiği ortamı inceleyen bir bilimdir. Beşeri coğrafya ise, insan ilişkilerini ve doğal çevre üzerinde yapılan değişiklikleri incelemektedir. Burada, beşeri coğrafyanın bir alt bilim dalı olan, yerleşme coğrafyasının içinde yeralan "Elmadağ Şehir Coğrafyası" konulu çalışma yapılmıştır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için, köy-şehir tanımlamalarının yapılması, şehirlerin fonksiyon özelliklerinin tesbiti, bunlara bilimsel yorumların getirilmesi gerekmektedir. Bunun temel sebebi büyük şehirlerde yaşanan olumsuzlukların gerçekleşmeden giderilmesinin gerekliliğidir. Yeryüzünde insanların ilişkileri, dağılışları, yoğunlukları, şehir coğrafyasını önemli ölçüde etkilemektedir. İnsanların yeryüzünde meydana getirdiği en görkemli eserlerinden biri olan şehirler, gerçekten de bilimsel olarak ayrı bir inceleme ünitesi oluşturmaktadır.

Bu ölçüler içinde "Elmadağ Şehir Coğrafyası" adlı çalışmamı yürüttüm. Böylece, Ankara'nın çok yakınında yer alan, önemli yollar üzerinde bulunan, ekonomik hatta her açıdan büyümeye elverişli olan Elmadağ şehri hakkında çok kısıtlı olan bilimsel araştırmalara bir katkı sağlamaya çalışılmıştır.

Çalışmalarda yöntemsel olarak kaynak taraması, arazi çalışması, anket ve gözlem yaptım. Başladığımdan bu yana kütüphanelerde bibliyografya araştırması, Elmadağ şehrindeki bütün resmi ve özel kurumlar ve fabrika çalışanlarıyla görüşme ve röportaj yaptım. Çalışmalarında bir adet Elmadağ lokasyon haritası ve dört adet 1:25.000 ölçekli Elmadağ haritası çizdim. Bu haritalar üzerinde Elmadağ'ın gelişme dönemleri, Elmadağ'da mahallelere göre nüfus yoğunluğu, mahallelere göre hane yoğunluğu ve fonksiyon alanlarının dağılımı konularını işledim. Ayrıca konuyla ilgili olarak elde ettiğim verileri grafiklendirdim. Yine tezimde konuyla ilgili olarak çeşitli fotoğraflar çekerek görsel açıdan destekledim. Çalışmamı, hazırladığım plâna uygun olarak tamamladım. Bu tezi hazırlarken coğrafyanın temel prensipleri olan dağılış ve nedensellik ilkelerine bağlı olarak çalıştım. Konularda sebep-sonuç ilişkisi daima ön plânda tutulmuştur.

Yaptığım plâna göre tez çalışmam altı ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde tez çalışmamı tanıtıcı nitelikte olan bir girişten sonra, Elmadağ şehrini etkileyen fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerini kısaca belirtmeye çalıştım. İkinci kısımda; şehrin geçirmiş olduğu değişimleri kronolojik bir sıra takip ederek anlatmaya çalıştım. Üçüncü bölümde şehirde yer alan fonksiyon sahalarını ve nüfusun sektörel dağılımını ortaya koydum. Dördüncü bölümde "Elmadağ'da Fonsiyon Alanlarının Dağılışı" başlığı altında, mahallelere göre oturma alanları ve meskenler, sanayii alanları ve fabrikalar, resmi ve idari alanlar, iş ve ticaret alanları, kültürel alanlar, sağlık tesisleri, askeri alanlar, dini alanlar, sosyal tesisler ile eğlence ve dinlenme alanlarını inceledim. Beşinci kısımda şehrin alt yapısı, ulaşım durumu, elektrik, içme ve kullanma su kaynaklarını anlattım. Altıncı kısımda tezimin sonucunu yazdıktan sonra, Elmadağ'da şehirleşmeden dolayı var olan veya ortaya çıkabilecek bu sorunlara öneriler getirmeye çalıştım.

1- Elmadağ Şehri ve Çevresinde Görülen Coğrafi Özellikler

Elmadağ şehri, fiziki coğrafya özellikleri açısından arızalı bir topografya üzerinde, 1.132 m yükseklikte bir yerde kurulmuştur. Yükseklik ve arazi yapısı nedeniyle sert bir iklime sahip olan şehrin hidrografik durumu iklim şartlarına göre şekillenmektedir. Beşeri coğrafya özellikleri açısından ise nüfusu yavaş artan, toplu bir yerleşmeye sahip olan küçük bir şehir görünümü arz etmektedir.

“Elmadağ Şehir Coğrafyası” konulu araştırma hazırlanırken, konunun daha iyi açıklanabilmesi için şehrin yukarıda saydığım fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerinin daha detay belirtilmesi faydalı olacaktır.

1.1- Elmadağ Şehri ve Çevresinde Görülen Fiziki Coğrafya Özellikleri

1.1.1- Jeolojik Yapısı

Elmadağ şehri Paleozoik ve Mezozoik zamana ait tabakalar üzerinde kurulmuştur. Ankara ili sınırları içerisinde en yaşlı araziler buradadır. Şehrin büyük bir kısmı Paleozoik (Perm) ve Mezozoik (Trias) yaşlı kalker ve gravak serilerinden oluşan bir yapıya sahiptir. Şehrin kapladığı alanın bir kısmını Pliosen’de oluşmuş beyaz renkli kristalize kireç taşları meydana getirmektedir. Bazı kısımlarda ise ince kil ara tabakaları görülmektedir.¹

¹ EROL, O., 1956, Ankara Güneydoğusundaki Elmadağ ve Çevresinin Jeolojisi ve Jeomorfolojisi Üzerinde Bir Araştırma. MTA Enst. Yay. No:9 s:12 ANKARA.

Kalker tabakaları doğu ve güneyde yüzeye kadar çıkarken batıya doğru gidildikçe üzeri genç materyalle kaplı olduğu görülmektedir. Bundan dolayı Elmadağ'da kireç ocakları faaliyet göstermektedir. Kuzeybatıda ise Pliosen'e ait kırmızımsı esmer renkli, killi seriler bulunmaktadır.

Hammadde kaynaklarına bağlı olarak Çimento Fabrikası ve kireç ocağı bulunmakta bu sert zemine bağlı olarak yerleşmeler yapılanmaktadır. Jeolojik durum, meskenlerin yerleşimi ve sanayii tesislerinin hammadde temini ve kuruluş yeri açısından önemli bir faktördür.

1.1.2- Topografik Durumu

İç Anadolu Bölgesi'nin önemli yükseltilerinden birisi olan Elma Dağı'nın kuzeydoğu eteklerine kurulmuş olan şehrin deniz seviyesinden olan yüksekliği 1.132 m'dir. Bu yükseklik şehrin kuzey batısındaki Lalabel mahallesinde 1.200 m'ye ulaşmaktadır. Şehir, Balaban çayından başlayıp, Mogan gölüne kadar devam eden yontukdüz serisinin üzerinde kurulmuştur.² Her tarafından derince yarılmış vadi ve platolar üzerinde, yer yer tepe ve sırtlara rastlanmaktadır. Elmadağ şehri, güneybatısında 1.855 m. yüksekliğindeki Elma Dağı, kuzeyinde ise 1.985 m. yüksekliğe sahip olan İdris Dağı arasında yer almaktadır. Şehrin merkezi diğer kısımlarına göre yüksek bir tepe üzerinde yer almaktadır. Şehir içinde bazı kesimlerde eğim oldukça fazladır. Şehrin güneyindeki Kurtuluş

² EROL, O., 1956. A.g.e. s:46.

mahallesinin bulunduğu sahada, meskenler Elmadağ'ı çevreleyen tepelerin yamaçlarına doğru yayılmıştır. Yenimahalle ve Üçevler mahalleleri ise, Kargalı Deresinin açtığı vadi yatağı üzerinde, şehir merkezinden ayrı bulunmaktadır (Foto 2). Yenimahalle bir tepe üzerinde kurulu iken, Üçevler mahallesi yamaca yerleşmiştir. Yenimahalle ve Üçevler mahallelerini şehir merkeziyle, Kargalı deresi vadisi ayırmaktadır. Şehir merkeziyle Lalabel mahallesi arasında ise yaklaşık üç kilometrelik düz ve boş bir alan bulunmaktadır. Yazı adı verilen bu arazide eğim oldukça azdır. Bu saha önceleri sadece tarım alanı olarak kullanılırken, bugün sanayii tesisleri, tavuk çiftlikleri ve tarım arazisi olarak değerlendirilmektedir (Foto 3). Lalabel mahallesi ise kuzeyde, Kızılırmak ve Sakarya nehirlerinin su bölümü çizgisi üzerinde yer almaktadır. Lalabel bu bölüm üzerinde eskiden beri kullanılan bir geçiş noktasıdır (Harita 2).

Genel olarak şehrin kurulduğu alan arızalı bir topografyaya sahiptir. Bu nedenle şehrin doğu kısmında derin vadiler yüzünden yerleşme sahası sınırlanmıştır (Foto 2). Bu duruma şehrin kuzeydoğusunda da rastlayabiliyoruz. Elmadağ köy niteliğine sahip olduğu yıllarda, Yazı adı verilen alan, tarım arazisi olarak kullanılırken, bugün bu kısım sanayii ve tarım tesisleri bu alana yerleşmiştir.

Şehrin eğimli bir topografya üzerinde kurulması, belli kesimlerinde binaların kat sayılarını kısıtlamış ve meskenler teras yapılarak buralara inşa edilmiştir. Örneğin bugün

sadece, ana cadde kenarlarında 5 katlı binalar mevcut iken bu kısımlarda binaların kat sayıları azalmaktadır. Lalabel mahallesi yeni kurulan bir mahalle olduğu için, burada gevşek bir yapılaşma görüyoruz. Genel olarak arazi şehrin doğusunda sarp bir hal aldığı için, burada tüneller açılarak demiryolu ulaşımı sağlanmıştır.

Görüldüğü gibi Elmadağ şehri çok eski tarihlerden beri geçit olarak kullanılan engebeli bir arazi üzerinde kurulmuştur. Eski kayıtlarda Elmadağ "derbent (dar geçit) köyü" olarak geçmektedir. Zaten şehrin ilk kuruluş yeri bugünkü Kemalpaşa mahallesi ve Yenidoğan mahallesidir. Yenidoğan mahallesi şehrinin asıl çekirdeğini oluştururken, Yenimahalle ayrı bir köy, İstasyon (Kemalpaşa mah.) ise demiryoluna bağlı olarak gelişimini sürdürmüştür. Fakat şehir geliştikçe yerleşmiş olduğu yontukdüzdeki boş araziler dolmuş, Yenidoğan İstasyon ve Yenimahalle birleşmiştir (Harita 3). Elmadağ'ın bu hızlı gelişimi, ana yollar üzerinde bulunması, başkente olan yakınlığı ve büyük sanayi tesislerinin varlığı ile açıklanabilir.

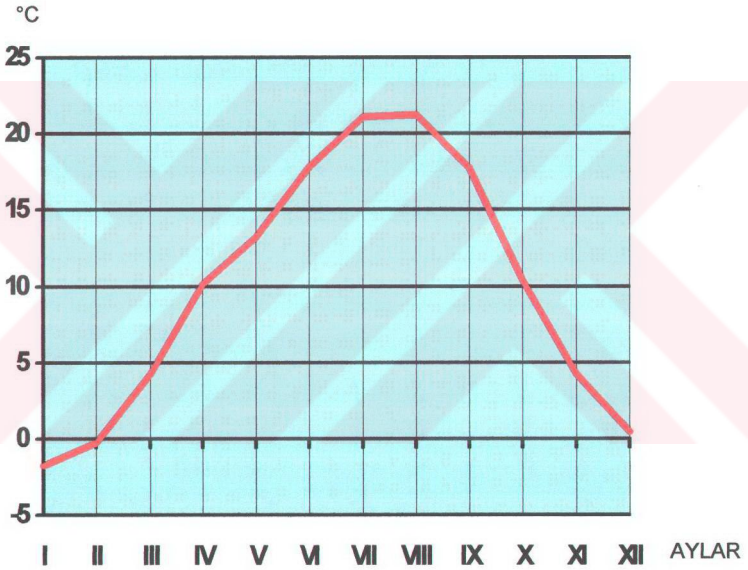
1.1.3- İklimi

Türkiye genelinde hâkim olan üç iklim tipinden biri olan step iklimi, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde görülmektedir. Elmadağ şehri de, İç Anadolu Bölgesinin genelinde etkili olan step iklimin etkisi altındadır. Denizlere olan uzaklık, kuzey ve güneyde yer alan sıradağların varlığı, burada step iklimin hakim olmasını sağlamıştır. Şehirde kışlar sert ve soğuk, yazlar ise kurak ve sıcak geçmektedir.

Tablo 1: Elmadağ'da Ortalama Aylık Sıcaklık Değerleri (1958-1995).

Aylar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Ort. Sıcaklık	-1,8	-0,3	4,2	10,1	13,2	17,8	21,1	21,2	17,7	10,4	4,2	0,4

Grafik 1 : ELMADAĞ'DA ORTALAMA AYLIK SICAKLIK (1958-1995).

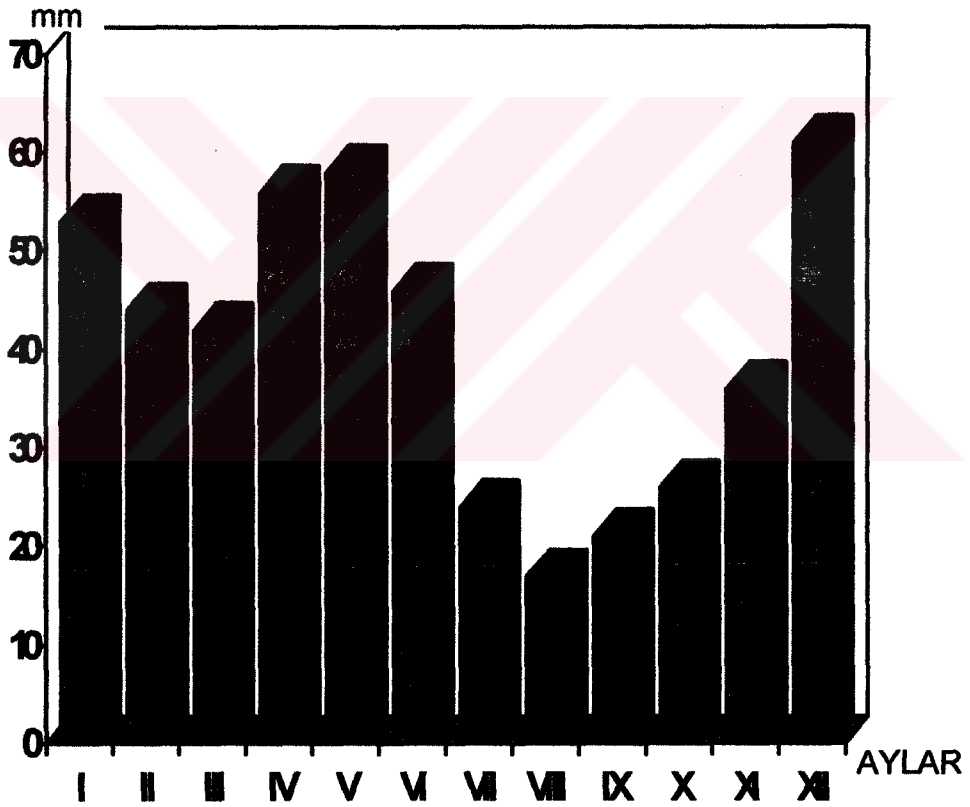

KAYNAK: Ortalama ve Ekstrem Değerler Bülteni, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü. ANKARA 1995.

Tablo 2: Elmadag'da Aylık Ortalama Yağış Değerleri (1958-1995).

Aylar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Ort. Yağış	53	44	42	56	58	46	24	17	21	26	36	61

Grafik 2 : ELMADAĞ'DA ORTALAMA AYLIK YAĞIŞ (1958-1995).

KAYNAK: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Ortalama ve Ekstrem Değerler Bülteni. ANKARA 1995.

Elmadağ şehri, enlem itibariyle subtropikal kuşakta yer almakta, barometrik depresyonların etkili olduğu bir alanda bulunmaktadır. Ayrıca Balkanlardan ve Sibirya'dan gelen soğuk hava kütlelerinin de tesiri altında kalmaktadır.³ Elmadağ 1.132 m. denizden yüksekliği, denizlere uzak ve sıradağların deniz etkisini engellemesi nedeniyle sıcaklık ortalaması düşük bir merkezdir. Elmadağ'ın yıllık sıcaklık ortalaması 9,9°C'dir. Ortalama aylık sıcaklıklara baktığımızda en soğuk ayın -2,2°C ile Ocak, en sıcak ayın ise 21,3°C ile Ağustos olduğunu görüyoruz (Grafik 1). Şehirde en düşük sıcaklık değerlerinin ortalaması -4,6°C ile Ocak, en yüksek sıcaklık değerleri ortalaması ise 27,2°C ile Ağustos'tur.⁴ Yapılan ölçümlere göre en soğuk aylar Ocak ve Şubat iken, en sıcak aylar Temmuz ve Ağustos'dur (Grafik 1). İlkbahar ve Sonbahar mevsimlerinde ise sıcaklık ortalamaları ılıman iklim tipi özelliği göstermektedir. Sıcaklık kış aylarında sıklıkla 0°C'nin altına düştüğü için meskenler soğuğu geçirmeyen, kalın duvarlara sahip ve pencereler genellikle güneşe bakan yönlerde yapılmıştır. Isı yalıtım sistemleri yeni yapıların çoğunda kullanılmaktadır.

Yıllık yağış ortalaması (444 mm.) düşük olan Elmadağ'da, en fazla yağış kış mevsiminde, en az yağış ise yaz mevsiminde düşmektedir. Yağışlar karasal iklimin özelliğine göre kışın genellikle kar şeklindedir. Aylara göre değerlendirildiğinde

³ ÇOLAŞAN, Ü. E., 1960 Türkiye İklimi. s:78 ANKARA.

⁴ 1995, Ortalama ve Extrem Değerler Bülteni, Devlet Met. İşl. Gen. Müd. ANKARA,.

ortalama yağış miktarı en az Ağustos ayında (17 mm), en fazla ortalama yağış ise Aralık ayında (61 mm) gerçekleşmektedir (Grafik 2). Ortalama yağışlı gün sayısı 80'dir. İlkbahar mevsiminde, öğleden sonra Kırkikindi yağışları görülmektedir. Yağışlar genellikle kışın kar şeklinde düştüğü için meskenlerde çatı sistemi buna göre şekillenmiş ve yaz mevsiminde yağış azlığı nedeniyle şehir içindeki tarım alanlarında sulama tesisleri kurulmuştur.

Elmadağ'da en yüksek kar örtüsü kalınlığı 37 yıllık ortalamalara göre 61 cm'dir. Ortalama kar kalınlığı ise 27.5 cm'dir. Karla örtülü gün sayısı ise yıllık ortalama 12.6 gündür. Bu değerlere göre kar yağışı fazla olmamakla birlikte, ısı sıklıkla sıfırın altına düştüğü için kış mevsiminde ana yollar buz tutmakta, eğimli bir alan olduğu için de ulaşım güçlüklerle sağlanmaktadır.

Şehirde aylık ortalama nisbi nem %56'dır. En yüksek oran Aralık ayında %78, en düşük oran ise Ağustos ayında %34'dür. Elmadağ'da yağış ve nem, Ankara ve Balaban ovalarında ısınan havanın Elma Dağı ve İdris Dağı'nın zirvelerinde soğuyarak doymuş hale gelmesiyle oluşmaktadır. Bu nedenle Elmadağ, Ankara'dan daha fazla yağış almaktadır. Günlük ortalama 7,5 saat ile güneşlenme süresi en fazla olan merkezlerden birisidir. Şehirde hakim rüzgar ise özellikle sonbaharda etkili olan doğudan esen gündoğusudur. Genellikle meskenlerde pencere yönü kuzeydoğu ve doğu yönünde yapılmaktadır.

1.1.4- Hidrografyası

Türkiye, Dünya üzerindeki konumu itibariyle fluviyal bölgededir. Hidrografik açıdan elverişli şartları olan ülkemizde, debisi yüksek, uzun akarsular oldukça fazladır. Fakat İç Anadolu Bölgesi, Türkiye içerisinde diğer bölgelere oranla daha az akarsuyu olan bir bölgedir. Kızılırmak ve Sakarya gibi büyük nehirlerin varlığı yanında Konya Bölümü'nde Türkiye'nin iki büyük kapalı havzasından biri bulunmaktadır.

Araştırma sahası olan Elmadağ şehri hidrografik açıdan elverişli bir konumdadır. Öncelikle Kızılırmak ve Sakarya nehirlerinin su bölümü çizgisi buradan geçmektedir. Buradaki akarsular Kızılırmak su toplama havzası içinde bulunmaktadır. Ancak bu akarsuların iklim özellikleri ve diğer şartlar nedeniyle debileri düşüktür.

Elmadağ şehri sınırları içinde yeralan en büyük akarsu Kargalı Deresi'dir. Kargalı Deresi, kaynak suları, kar ve yağmur sularıyla beslenen düzensiz rejime sahip bir akarsudur. Elmadağı'nın kuzeydoğusundan doğan Kargalı Deresi, şehrin güneybatısından geçerek, Barut Fabrikası sınırları içinden geçer. Doğu-batı yönünde Üçevler ve Yenimahalleyi şehrin merkezinden ayırarak karayoluna paralel bir halde akar. Ayrıca demiryolu akarsu vadisini takip etmektedir. Kışın suyu bol olan bu akarsu, yaz mevsiminde suyu azalmakta, bazen tamamen kurumaktadır. Kargalı

Deresi'ni fabrikaların ve şehrin kirli suları ve atıkları kirletmektedir. Dere en yüksek seviyesine ilkbahar mevsiminde ulaşmaktadır. Kargalı deresi çevresindeki bağ ve bahçelerin sulanmasında temel kaynağı oluşturmaktadır. Bunun dışında, şehirde kış ve ilkbahar mevsimlerinde akan Böhrüz, Köpek, Deveci ve Keklik dereleri Kargalı Deresine karışarak Kızılırmağa dökülmektedir. Bu derelerin yaz mevsiminde suları kurumaktadır. Bunlar periyodik akarsulardır (Harita 2).

Şehirdeki akarsulardan Kargalı Deresi ve Böhrüz Deresi'nden arıtma yapılarak içme ve kullanma suyu olarak faydalanılmaktadır. Ayrıca bu derelerin suyundan belediye sınırları içinde yapılan tarımsal faaliyetlerde de yararlanılmaktadır. Elmadağ'da içme ve kullanma suyunun büyük bir kısmı, yukarıda sözünü ettiğimiz mevsimlik su taşıyan derelerin yetersiz kalması nedeniyle, şehire yaklaşık 10 km. uzaklıkta bulunan Balabanözü deresinden karşılanmaktadır. Şehir merkezi sınırları içinde en büyük dere olan Kargalı deresi ise içme ve kullanma suyu olarak faydalanılması bakımından 2. sırada yer almaktadır. Ancak Balabanözü deresi su ihtiyacının %84'ünü karşılamaktadır. Diğer dereler bu ihtiyaca karşılık verememektedir.

Sonuç olarak Elmadağ'daki akarsular kısa ve taşıdığı su az olan derelerdir. Bu derelerin büyük çoğunluğu yaz mevsiminde kurumaktadır.

1.1.5- Bitki Örtüsü

Şehirde bitki örtüsü, diğer İç Anadolu Bölgesi şehirlerine benzemekte, fazla bir yoğunluk göstermemektedir. Şehirdeki yeşil alanlar 80,5 ha'lık bir kısmı kaplamaktadır. Buda şehir alanını %6,6'sını karşılık gelmektedir. Bunun büyük bir kısmını şehrin güney batısındaki MKEK Barutsan Fabrikası ile Tatlıca mahallesi arasında kalan çamlık arazisi ile Üçevler ve Yenimahalle arasındaki ardıç ve meşe ağaçlarının toplulukları oluşturmaktadır. Bitki örtüsü genellikle dere yataklarında yoğunlaşmaktadır.

2. Elmadağ Şehrini Kuruluşu ve Gelişmesi

2.1- Şehrini Kuruluşu ve Nedenleri

Coğrafya biliminde, şehir coğrafyası araştırması yapılırken şehrin bugünkü durumuna gelene kadar geçirmiş olduğu değişimleri geçmişin günümüzdeki izlerini görebilmek için, tarih biliminden faydalanmak ve şehrin tarihi sürecine bakmak lâzımdır. Bu nedenle bu kısımda Elmadağ şehrinin tarihçesini anlatmaya çalıştım. Şehrini geçmişten günümüze geçirdiği evrelere göz atalım.

2.1.1- Osmanlı Devletine Kadar Olan Dönem

Elmadağ şehrinin kuruluş tarihi nereye kadar uzandığı kesin olarak bilinmemektedir. Fakat şehrin yakınlarındaki Sungur mevkiinde bulunan heykel, küp, çanak ve çömlek gibi kalıntılar incelendiğinde buranın çok eski dönemde yerleşmelere sahne olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Hygeia (Sağlık tanrısının kızı-Roma dönemi) ve Asklepios (Sağlık tanrısı-Roma dönemi) heykelleri Roma dönemi, Yenipınar mahallesindeki Aşağı Camii Osmanlı dönemine ait kanıtlardır⁵ (Foto 5).

Genel olarak Elmadağ şehrinin de içinde yer aldığı yörenin tarihine bakıldığında, Ankara ve çevresine önce Hititler, daha sonra Frigler, Lidyalılar, Galatlar ve Romalılar hakim olmuşlardır. Daha sonra Bizanslılar, Araplar ve Türklerle sık sık el değiştiren yöre 1073 yılında tamamen

Türklerin eline geçmiştir.⁶ Haçlı seferleri sırasında, Anadolu ele geçirilmek istenmişse de başarılı olunamamıştır. 1245 yılında Baycu Noyan komutasındaki Moğollar, Ankara'yı bir süre ellerinde tutmuş, 1356'da Karamanoğulları almış, daha sonra da I. Murat Osmanlı topraklarına katmıştır. Tabi buraya kadar Elmadağ için herhangi birşey söyleyemiyoruz. Sadece yörede bulunan kalıntılardan eski tarihi ile ilgili tahminler yapılabilir. Elmadağ şehride bu dönemde yukarıda anlattığımız olaylardan doğal olarak etkilenmiştir.

2.1.2- Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Ankara, bu dönemde Anadolu Beylerbeyliği'nin başkenti oldu. 1402 yılında Ankara Savaşı sonucunda Timur, Yıldırım Beyazıt'ı yenerek, Ankara ve çevresini ele geçirdi. Moğolların geri çekilmesiyle yöre Osmanlı hakimiyetine tekrar geçti.

Elmadağ'ın yerleşimine ait ilk belgeleri, yaklaşık 400 yıl önce düzenlenen Ankara Şer'iye Mahkemesi sicillerinde görüyoruz.⁷ Yozgat köyü adı ile anılan Elmadağ, bu dönemde Ankara'ya bağlı bir köy durumunda idi. Bu zabıtlarda Yozgat adına çeşitli mahkeme kararları görülmektedir. Bu kayıtlarda Elmadağ'ın, kervanların konakladıkları bir derbent köyü olduğu belirtilmektedir. Yenimahallenin ise Elmadağ'dan sonra kurulduğu tahmin edilmektedir. Yenimahallenin adı daha önce Yenişeyh olarak geçmektedir. Kargalı deresinin karşı kıyısında gece ışık gören halkın "işte, yeni şeyh geldi" sözleri sonucu,

⁵ CEYLAN, M. 1983, Tarihi ve Folkloruyla Elmadağ. s:55, ANKARA.

⁶ KARAGÜLLÜ, C., 1973, Ankara İli s: 60-64 ANKARA.

buranın ismi Yenişeyh olmuştur. Yozgat adını ise, Çağanoğulları sülalesinin Yozgat'tan göç ederek, burada yerleşmelerinden sonra aldığı tahmin edilmektedir. İlk yerleşme bugünkü Yenipınar ve Yenidoğan mahallelerinde olmuştur. Küçük Yozgat adını alan burası yerleşmeden bir süre sonra asayişin bozulması ve beyin zulmü sonucu, Yozgat beyine vergi vermeyi rededip, gelenleri kovunca "Asi Yozgat" adını aldı. Bu olaylar 1844 yılında meydana gelmiştir.⁸ Fakat araştırmaların sırasında, şehirde bulunan yaşlı insanlardan aldığım bilgilere göre eski yerleşim alanlarının , Afyon'un Emirdağ ilçesinden gelenler tarafından kurulduğu söylenmektedir.

1785-1809 yılları arasında Ankara Sancağı, 13 kazadan meydana geliyordu. Bunlardan Kasaba-i Bâlâ ve Çukurcak nahiyesine bağlı Yozgat köyü (Asi Yozgat) görülmektedir.⁹ Köyün yerleşim alanı hâlen bugünkü Yenipınar mahallesi civarında ve Yenimahallenin bir kısmında bulunmaktaydı. 1902 yılında ise Ankara Vilayeti Salnamesi'nde, Ankara ilinin 5 sancak ve 21 kazadan oluştuğu belirtilmektedir.¹⁰ Asi Yozgat, bu sancaklardan biri olan Ankara Merkez Sancağına bağlı, Bâlâ kazasına ait bir köydü. Bu dönemde Elmadağ'da tümüyle zirai fonksiyonlar hakimdi. Kurtuluş Savaşında da büyük yararlılıklar gösteren Elmadağlılar, İstiklâl Mücadelesine herşeyiyle katılmış ve Atatürk, Ankara'ya geldiğinde karşılayan Seymen alayının içinde de varlıklarını göstermişlerdir.

⁷ CEYLAN, M., 1983 Tarihi ve Folkloruyla Elmadağ, s:55 ANKARA.

⁸ GÜLEÇ, A., 1937, Küçük Yozgat Köy Tetkikleri. s:78 ANKARA.

⁹ GALANTİ, A., 1951, Ankara Tarihi, s: 137 İSTANBUL.

¹⁰ Salnâme-i Vilayeti Ankara, Kültür Bakanlığı ANKARA.

Bu dönemde ulaşım açısında en büyük gelişme, 1915 yılında başlayıp, 1916 yılı sonlarında biten ilk dekovil hattının Elmadağ'dan geçerek Ankara-Yahşihan arasını tren yoluyla bağlamasıdır. Elmadağ'ın bir geçit noktası olarak, Osmanlılar zamanında bir derbent köyü olması, ulaşım açısından önemli bir merkez olduğunu bize göstermektedir.

Yine Elmadağ bu dönemden Cumhuriyet'in ilanına kadar, tren istasyonu civarı, Yenipınar mahallesinin güney kesimi (Aşağı köy) ve Yenimahallenin güneye bakan vadi yamacı olmak üzere üç ayrı noktada yerleşimini sürdürmüştür.

2.2- Şehrin Gelişmesi

Bu dönemi gelişmeler hakkında daha ayrıntılı bilgi olduğundan ve olayların daha iyi kavranmasından dolayı dört döneme ayırdım. Sırayla her dönemde şehrin siyasi kimliği, gelişen konut alanları ve açılan resmi binalar ve fabrikalar belirtilmektedir.

2.2.1- 1923-1935 Dönemi

Türkiye'de 1924 yılında sancak sistemi kaldırıldı. Bunun yerine vilayet, kâzâ, nahiye (bucak) ve köy şeklinde yeni bir idari düzenleme getirildi. Bu yeni sisteme bağlı olarak Elmadağ 24.04.1928 tarihinde, Küçük Yozgat adıyla bucak merkezi olmuştur.

Şehirde, bu dönemde sadece bugünkü Yenipınar, Yenidoğan ve İstasyon mahalleleri arazisinde gelişme görülmüştür. Bu gelişme kuzey ve güney yönlerine doğru

olmuştur (Harita 3). 1928 yılında Makine Kimya Endüstrisi Kurumu, Barut Fabrikası inşaatı başlamış ve 1932'de faaliyette geçmiştir.

2.2.2- 1935-1955 Dönemi

Bu dönemde; Elmadağ 1936 yılında Bâla kâzâsından ayrılıp, nâhiye merkezi olarak Çankaya ilçesine bağlanmıştır. 1941 yılında da şehrin Küçük Yozgat olan ismi, Elmadağ olarak değiştirilmiştir. 1944 yılında ise Elmadağ Belediyesi kurulmuştur.

Şehir bu 20 yılda İstasyon (Kemalpaşa) mahallesi civarından doğuya doğru ilerlemiş, Yenice mahallesinde bazı kesimler ve yol kenarı, Barut Fabrikası doğusu yerleşime açılmıştır. Buralarda meskenler geniş bir yer tutmakta, bunların arasında küçük birimler halinde ticarethaneler yer almaktadır. Yenidoğan, Yenimahalle ve Yenipınar mahallelerinde ise kuzeye doğru ilerleme görülmektedir. Buna rağmen bu dönemde şehirdeki bu araziler çoğunluktadır.

Şehirde Ankara-Samsun asfaltının inşaatına 1940 yılında başlamıştır. Yenimahallede bu tarihten sonra gelişme gösterirken, köye ilk traktör 1950 yılında gelmiştir. 1936-1937 eğitim-öğretim yılında Yenimahalle İlkokulu faaliyete geçmiş, bir yıl sonra da Atatürk İlkokulu, o zamanki adıyla Merkez İlkokulu, Yenidoğan Mahallesi'nde kurulmuştur.

2.2.3- 1955-1975 Dönemi

Bu dönemde coğrafi açıdan en önemli olay, Elmadağ'ın 1970 yılında nüfusu 11.152'ye ulaşarak 10.000 nüfus kriterine göre şehir karakteri kazanmasıdır. İdari bakımdan da en önemli olay ise şehrin 1960 yılında ilçe merkezi olmasıdır. Ayrıca 1958 yılına kadar köy olan Yenişeyh, bu yıl Elmadağ belediye sınırları içine dahil edilmiş, adı da Yenimahalle olarak değiştirilmiştir.

Elmadağ'ın 1955 yılında 4.858 olan nüfusu 20 yılda %161 artarak 1975 yılında 12.666'ya ulaşmıştır. Zaten bugüne kadar en yüksek nüfus artışı 1960-1965 yılları arasında %51,3 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 5).

Yenimahalle bu dönemde Elmadağ sınırlarına dahil edilmiştir. Böylece Elmadağ şehrinin İstasyon, Yenimahalle, Yenidoğan ve İsmetpaşa olmak üzere dört mahallesi olmuştur. Ayrıca Lalabel mahallesinin temelleri de bu yıllarda atılmıştır. 1967 yılında Baştaş Çimento Fabrikası şehir merkezine dört kilometre uzakta Ankara-Samsun yolu kenarına kurulmuş ve bu fabrikada çalışanların mesken ihtiyacını karşılamak üzere fabrika karşısına toplu konutlar yapılmıştır (Foto 7). Lalabel mahallesi bu toplu konutlar ile gelişmeye başlamıştır. Yani sanayiinin gelişimine bağlı olarak konut alanları çoğalmış, bunun sonucunda da yeni yerleşim alanları oluşmuştur. Ulaşım imkanları nedeniyle, Kurtuluş ve Yenice mahallelerinde yol kenarında ticarethaneler ve yeni yerleşim birimleri oluşmuştur. Yenimahalle'de kuzeydoğu yönünde mesken alanları yayılmaya başlamıştır.

Şehirde 1961 yılında Elmadağ Lisesi kurulmuş ve köylerden öğrenim için şehre göç edenler olmuştur. 1971 yılında ise Barut Fabrikası arazisi içinde Elroksan Roket Fabrikası kurulmuştur. Bu fabrika özellikle istihdam açısından şehri etkilemiş çalışmak için çevreden şehre göç edenler olmuştur.

2.2.4- 1975-1995 Dönemi

Elmadağ, en hızlı gelişimini bu dönemde yaşamıştır. Şehir merkezinde yeralan Kemalpaşa, Gümüşpala, İsmetpaşa mahallelerinde hemen hemen boş alan kalmamıştır. Şehirde yeni mahalleler kurulmuştur. Yenipınar mahallesi, Yenidoğan mahallesinden, ayrılarak ayrı bir mahalle haline getirilmiştir. Daha önce bir kısmı Kurtuluş, bir kısmı da Kemalpaşa mahallesine bağlı olan Tatlıca mahallesi ayrılarak kendi başına bir mahalle olmuştur. Yine son 20 yılda çok hızlı gelişen Lalabel mahallesi şehir sınırlarına dahil edilmiştir. Gümüşpala mahallesine bağlı olan Üçevler'de hızlı bir gelişim göstermiş ve mahalle haline gelmiştir. Samsun yolu kenarında, ana caddeler üzerinde ticaret alanları belirmiş, şehir merkezinde birçok yöne doğru ilerleme olmuştur. Özellikle Kurtuluş mahallesi bu dönemde aldığı göçlerle büyümüştür (Harita 3).

1975 yılında 12.666 olan şehrin nüfusu 20 yılda %79,2 artarak 1995 yılında 22.708 kişiye ulaşmıştır. Nüfus, bu dönemde diğer dönemlere oranla daha az artmıştır. Bunun nedeni de Ankara ve Kırıkkale şehirlerine olan göçlerdir (Tablo 5).

Bu dönemde 1976-1977 ders yılında Kız Meslek Lisesi, 1978-1979 eğitim-öğretim yılında da Endüstri Meslek Lisesi öğretime açılmıştır. Elmadağ'ın Ankara'ya yakınlığı ve ulaşım imkânlarının elverişli olması nedeniyle Ankara-Kırıkkale karayolu çıkışında 1985 yılında Çay-Kur Çay Paketleme Fabrikası, Elroksan A.Ş. ile Baştaş Çimento Fabrikası arasında bulunan arazide ise Özpor Styropor Fabrikası kurulmuştur. Çay Paketleme Fabrikası istihdam imkânları ortaya koymuş, aynı zamanda burada çalışmak üzere Karadeniz Bölgesi'nden birçok insan gelmiştir. Özpor Fabrikası ise satışı daha çok Türkiye geneline olduğu için şehri ekonomik olarak pek etkilememiştir. 1988 yılında ise Roketsan A.Ş. Fabrikası, Elroksan A.Ş. Fabrikası karşısında Ankara-Samsun karayolundan biraz içeride kurulmuştur. Bu fabrika çok az miktarda Elmadağ'dan işçi çalıştırmaktadır.

Üçevler, Kurtuluş, Tatlıca ve Lalabel mahalleleri bu dönemde köylerden göç edenler nedeniyle gelişme göstermiştir. Gümüşpala, İsmetpaşa ve Kemalpaşa mahallelerinde ise boş araziler tamamen dolmuş durumdadır. Bugün şehir, fabrika sahaları yol kenarında olmak üzere 6 km. boyunca yol kenarına yayılmış, merkez kısım dış kesimlere doğru arazinin elverdiği ölçüde gelişmiştir (Harita 3).

Tablo 3: Elmadag Şehir Nüfusu.

YIL	NÜFUS
1955	4.858
1960	5.813
1965	8.800
1970	11.152
1975	12.666
1980	15.068
1985	17.686
1990	19.490
1995	22.708*

Kaynak: T.C. BDİE, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, ANKARA

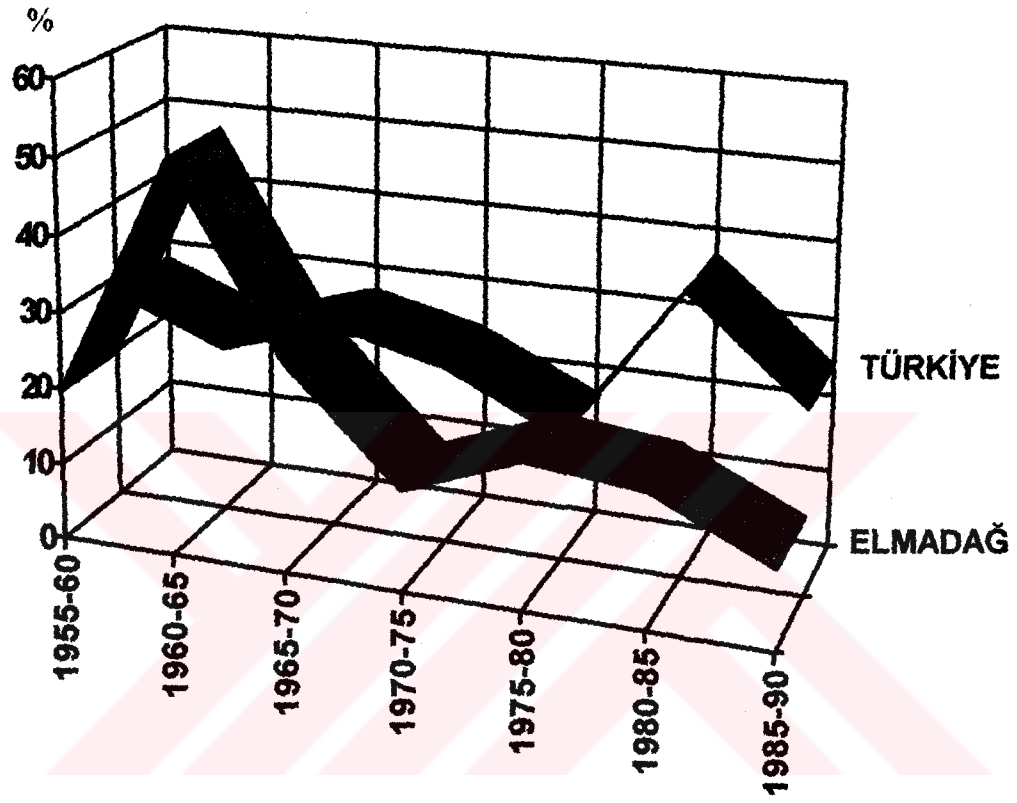
- 1995 yılı nüfusu kaynaklarına ulaşarak tesbit edilmiştir.

Tablo 4: Elmadag'da Şehirleşme Hızı ve Türkiye ile Karşılaştırılması.

Yıl	Beşer Yıllık Şehirli Nüfus Artışı	Beşer Yıllık Şehirli Nüfus Artış Oranı (%)	Beşer Yıllık Türkiye Şehirli Nüfus Artış Oranı (%)
1955-1960	955	19,6	27,8
1960-1965	2.987	51,3	21,9
1965-1970	2.396	27,2	26,7
1970-1975	1.470	13,1	23,2
1975-1980	2.402	18,9	16,2
1980-1985	2.618	17,3	36,7
1985-1990	1.804	10,2	24,0

Kaynak T.C. BDİE Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, ANKARA.

Grafik 3 : ELMADAĞ'DA ŞEHİRLEŞME HIZI ve ORANLARI.

KAYNAK: Genel Nüfus Sayımı Sonuçları (1955-1990). BDE Yayınları. ANKARA.

3- Elmadağ Şehrini Fonksiyonel Sınıflaması

Dünya'da nüfus artış hızı gelişmiş ve az gelişmiş ülkelere göre farklılık göstermektedir. Fakat devamlı artış olduğu bilinen bir gerçektir. Buna paralel olarak şehirli nüfusta da büyük bir artış gözlenmektedir. Özellikle kırsal kesimden gelen göç, şehirli nüfusa katılmaktadır. Şehirli nüfusun doğal artışı da buna katkı sağlamaktadır.

Günümüzde az gelişmiş ülkelerde şehirleşme eğilimleri artmıştır. Önce endüstri ülkelerinde başlayan şehirleşme olgusu, az gelişmiş ülkelerde de belirgin bir hal almıştır. Şehir-köy ayrımının bu olaylardan sonra coğrafyacılar tarafından belirginleştirilmesi gerekli olmuştur. Şehir kavramı ülkelere, zamana, uygarlık düzeyine, sosyal yapıya göre değişmekle beraber, bunun değişmeyen yönü kırsal yerleşme kavramının karşısı olmasıdır. Şehir tanımları çeşitli coğrafyacılar tarafından yapılmış belirli ölçülere göre yerleşmelerin şehir olup olmadığı belirtilmiştir. Kır ve şehir yerleşmelerini birbirinden ayırma amacıyla kullanılan ayraçlar içerisinde en az yanılma payının bulunduğu 10.000 kişilik nüfus ölçüsü ülkemiz gerçeklerine fazlasıyla uymaktadır.¹¹

10.000 nüfus kriterine ve sektörlere göre nüfus ayrımında şehir özelliği taşıyan Elmadağ için en uygun şehir tanımı şudur:

¹¹ EMİROĞLI, M., 1975, "Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus" Coğ. Araş. Enst. Yay. Sayı:7 s:126-128, ANKARA.

Eğer bir yerleşme, çevresindeki hâm ve yarı mamul maddeyi toplayan ve işleyen bir merkez durumunda bulunuyor ise, keza ticaret faaliyetinin, banka hizmetlerinin, çeşitli eşya ve araçların tamir işlerinin, mesleki ve iktisadi organizasyonların, sağlık işlerinin vs. toplandığı bir merkez durumunda ise, şehir olarak isimlendirilir.¹²

Elmadağ'ın bu kritere göre şehir statüsü kazandığı 1970 yılında Türkiye'de şehirli nüfus oranı %38,5 iken, bugün bu oran %59'a çıkmıştır. Yine aynı yıl şehir sayısı 264 iken, bugün bu sayı 450'ye yükselmiştir. Bu da şehir sayısı ve şehirli nüfusun ülkemizde büyük bir artış gösterdiğini bize ispatlamaktadır.

Elmadağ, son yıllarda sanayileşen ve buna dayalı olarak büyüyen bir şehir olma özelliği kazanmıştır. Şehir büyüdükçe, fonksiyonlarında da bir çeşitlenme göze çarpmaktadır. Özellikle tarım sektöründe hızlı bir gerileme olmuştur. İlçe merkezi olması itibariyle de çevrenin kâmu ve idari hizmetlerini de kendi bünyesinde toplanmıştır. Elmadağ, önceleri tarımsal merkez durumdayken, sanayi kuruluşlarının çoğalması, ilçe merkezi olması gibi nedenlerden dolayı yerleşme bir hizmet merkezi durumuna gelmiştir. Tarımsal faaliyetler, bu sayede ikincil bir iş olarak yapılmaya başlanmıştır. Nitekim şehirde yaşayan 950 çiftçi ailesi, şehirdeki sanayi ve hizmet kollarında çalışırken, ekim ve hasat zamanı köylerine giderek tarımsal faaliyetlerde bulunmaktadır.

¹² GÖNEY, S., 1977, Şehir Coğrafyası, İst. Üniv. Ed. Fak. Yay. No: 2.274 Coğ. Enst. Yay. No: 91, s:13, İSTANBUL.

Elmadağ şehrinde, 1990 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, iktisaden faal nüfus 4.772 kişidir. Bu rakam, toplam nüfusun %24,4'üne karşılık gelmektedir. İktisaden faal nüfus olan 4.772 kişinin %92,7'sini erkek nüfus, %7,3'ünü ise kadın nüfus oluşturmaktadır. Bu rakamları Türkiye ortalamaları ile karşılaştırsak, aynı yıl Türkiye genelinde, şehirlerde iktisaden faal nüfus, toplam kent nüfusunun %26,5'idir. Bu oran Elmadağ oranı olan %24,4'ün üstündedir. Yine Türkiye şehirlerinde iktisaden faal nüfusun %84,2'sini erkekler, %15,8'ini ise kadınlar oluşturmaktadır. Elmadağ iktisaden faal erkek nüfus oranında Türkiye ortalamasının üzerindeyken, kadın nüfusda bu oranın altındadır.¹³

Elmadağ şehrinde hakim fonksiyon hizmettir. Bunu da sırasıyla sanayi ve tarım sektörleri izlemektedir. İktisaden faal nüfusun %57,4'ü hizmet, %38,5'i sanayii, %4,1'i ise tarım sektöründe çalışmaktadır. 1990 yılı verilerine göre, Elmadağ bu değerlerle bir hizmet şehridir (Grafik 8).

3.1- Hizmet Sektörü

Türkiye genelinde nüfusun sektörel dağılışı 1950 yılından bu yana hızlı bir değişim izlenmektedir. Tarım sektöründen hızlı bir şekilde hizmet ve sanayi sektörlerine geçiş olmaktadır. Örneğin 1955 yılında Türkiye'de hizmet sektöründe çalışanların oranı %16,1 iken 1990 yılında bu oran %35,5'e yükselmiştir.

¹³ 1990, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, ANKARA, T.C. BİİE, Yay., ANKARA.

Elmadağ şehrinde hakim fonksiyon hizmettir. İktisaden faal nüfusun %57,4'ü yani 2.737 kişi hizmet sektöründe çalışmaktadır. Bu sektörde çalışanların 2.482'si erkek, 255'i ise kadındır. İktisaden faal olan erkek nüfusun %56,1'i kadın nüfusun ise %73,4'ü yine bu sektörde çalışmaktadır.

Elmadağ'ın bu oranları bir hizmet şehri olduğunu göstermektedir. Şehirde bulunan hizmet sektörüne dahil olan iş alanları ise şunlardır: Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler, kamu ile ilgili hizmetler, eğlence ve kültür hizmetleri, kişisel hizmetler, mâli kurumlar, taşınmaz mallara ait işler, yardımcı iş hizmetleri, haberleşme, ulaştırma, depolama, çevre sağlığı ve benzeri işler ile ilgili hizmet kolları, toptan ve perakende ticaret merkezleri.

3.2- Sanayii Sektörü

Ülkemizde hizmet sektörü son yıllarda hızlı bir gelişim süreci yaşarken, sanayi sektörü de aynı hızla ilerlemesini sürdürmüştür. Türkiye'de 1955 yılında sanayi sektöründe çalışanların oranı %6,6 iken, 1991'de bu oran %15,6'ya çıkmıştır. Bu hızlı ilerleme Elmadağ'da da görülmüştür.

Elmadağ'da bugün ikinci hakim fonksiyon sanayidir. Şehirde iktisaden faal olan nüfusun %38,5'i sanayi sektöründe çalışmaktadır. Bu da 1.839 kişiye karşılık gelmektedir. Bu oran, Türkiye ortalaması olan %15,6'nın iki katından daha fazladır. Bu da bize Elmadağ'ın sanayi açısından ne derece gelişmiş olduğu hakkında fikir vermektedir. Bu nüfusun 1.760'ı erkek, 73'ünde kadındır. Yine erkek faal nüfusun %39,9'u, kadın faal nüfusunda %21,2'si bu sektörde çalışmaktadır.

Elmadağ'da sanayi sektörünün böylesine büyük bir orana sahip bulunmasının en büyük nedeni, Barut Fabrikası, Roket Fabrikası, Roketsan A.Ş., Çimento Fabrikası gibi büyük fabrikaların varlığından kaynaklanmaktadır. İmalat sanayi, gıda, mobilya, toprak sanayi, makina, teçhizat, elektrik-gaz-su işleri, suyun temizlenmesi şebekesi şehirde bulunan başlıca sanayi kollarıdır.

3.3- Tarım Sektörü

Türkiye'de tarım sektörü, bir tarım ülkesi olmamız nedeniyle geçmişten bu yana hakim fonksiyon olarak kendini göstermiştir. 1955 yılında bu sektörde çalışanların oranı %77,9 iken, 1990 yılında bu oran %48,9'a düşmüştür. Ama kentlerde bu oran doğal olarak daha da düşmektedir. 1991 yılında kentlerde tarım sektöründe çalışanların oranı %5,1 olmuştur. Bu da %4,1 olan Elmadağ tarım sektöründe çalışanların oranından yüksektir.

Elmadağ, şehir olması itibariyle tarımsal faaliyetlerin az olduğu bir yerleşim birimidir. Fonksiyon olarak tarım üçüncü sıradadır. İktisaden faal olan toplam 4.772 kişiden sadece 196 kişi tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu da faal nüfusun %4,1'ini teşkil etmektedir. İktisaden faal olan erkek nüfusun ise %4'ü tarım sektöründe çalışırken, kadın nüfusun 55,4'ü bu sektördedir. Buna karşın Elmadağ Ziraat Müdürlüğünün kayıtlarına göre, 950 çiftçi ailesi şehirde bulunmaktadır. Bu farkın temel nedeni çiftçilerin asıl işlerinin sanayi veya hizmet

sektöründe olmasıdır. Fakat bu insanlar daha önce de belirtildiği gibi ekim ve hasat zamanı köylerine giderek tarımsal faaliyette bulunmaktadır. Yani iki ayrı işte çalışmaktadır. Fakat sanayi ve hizmet sektörü burada tarım sektöründen daha önde gelmektedir. Bu nedenle tarım sektöründe nüfus daha az görülmektedir. Şehir içinde birçok aile hayvan beslerken, kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere şehir dışındaki tarlalarında ekim yapmakta bunun dışında tarımsal faaliyet olarak Lalabel ve şehir merkezi arasında yer alan boş ve geniş arazide ise tarlalar ve tavuk çiftlikleri bulunmaktadır. Tarımsal etkinlikler daha çok Yenimahalle'de yoğunluk göstermektedir.

Yukarıda anlatılanlara genel olarak bakacak olursak, şehirde hakim fonksiyonun hizmet sektörü olduğunu görüyoruz. Bu sektör içinde de toplum hizmetleri ve sosyal-kişisel hizmetler gibi kollarda daha çok nüfus çalışmaktadır. İkinci sırada ise sanayi sektörü gelmektedir. Özellikle silah malzemesi ve roket-füze imâli gibi savunma sanayiine dayalı sanayi faaliyetleri ön plandadır. Üçüncü sırada ise küçük alanlarda yapılan tarım gelmektedir (Grafik 8).

Tablo 5 : Elmadağ Şehrinde Faal Nüfusun Sektörel Dağılımı (1990).

Sektörler	Oranlar (%)
Hizmet	57.4
Sanayi	38.5
Tarım	4.1
TOPLAM	100.0

Kaynak: 1990 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları ANKARA, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Durum T.C. B.D.İ. Yay., Ankara.

Elmadağ'ın Ankara'ya yakın olması, Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri'nin Ankara ve İstanbul gibi iki büyük şehrin bağlantısını sağlayan önemli kara ve demiryolu üzerinde yer alması, fabrikaların kuruluşuna elverişli arazinin bulunması, sanayii sektörünün ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenlere bağlı olarak göç almış, gelen göç de beraberinde hizmet fonksiyonlarına talebi arttırmıştır. Böylece Elmadağ ilk kurulduğu zaman tek ve en önemli fonksiyon tarım iken, şehir büyüdükçe fonksiyon sayısı artmış ve tarım sektörü önemini kaybederek sonuncu sıraya gerilemiştir.

Elmadağ, çeşitli özellikleri, hakim fonksiyonu, faal nüfus durumu gözönüne alındığında şehir konumundadır. Etki alanı dar olan şehirde fonksiyonlarda da toplanmaya doğru bir meyillenme vardır. Elmadağ'da iş ve ticaret alanları, çarşı ve idari kısımlar ile resmi ve kültürel alanlar belli kesimlerde toplanmıştır. Merkezde çarşı, idari binalar, iş ve ticaret alanları karma bir şekilde biraraya gelmiştir. Kemalpaşa mahallesi, Hükümet caddesi, Kazım Karabekir caddesi ve PTT civarı, şehrin en önemli ticaret merkezleridir (Harita 4).

Ayrıca küçük şehirlere özgü tek katlı iş yerleri burada çoğunluktadır. Çok katlı işyeri veya alt katları işyeri ve dükkânlara ayrılmış olan binalar yeni yeni çoğalırken, bu tip yerler daha çok Hükümet caddesi kenarlarında bulunmaktadır.

Elmadağ'da şehirleşme ile birlikte, işyerleri ve meskenler arasında ayrılmalar, birbirinden uzaklaşmalar başlamıştır. İkâmet alanları merkezden çevreye doğru, özellikle parçalı bir şekilde, iş alanlarının dışına doğru ilerlemektedir. Burada yer yer büyük kentlere özgü yapılara da rastlanmaktadır. Elmadağ'ın ilk yerleşim alanlarını İstasyon ve Aşağı köy denilen kısımlar oluştururken, bugün buralar şehrin nüvesi halini almıştır. Şehirlerde sanayii ve ulaştırma tesisleri, yol boyunca ve şehir dışındaki mahalle kısımlarında yapılır.¹⁴ Bugün Elmadağ'da sanayi tesisleri yol boyunca dizilmiş ve çoğunlukla şehir dışında veya kenar mahalle kısımlarında kalmıştır (Harita 4).

Sonuçta Elmadağ, nüfusu yavaş artan, şehirsiz düzeni devamlı gelişen, orta büyüklükte bir şehir karakteri gösteren bir yerleşim merkezidir. Bugün Ankara batıya doğru kilometrelerce gecekondularla yağmalanmış bir durumdadır. Bu olayın bir yerde durması gereklidir. Elmadağ'da da bu gecekondulaşma olayı ileri bir aşamaya gelmemiş olsa da gelişen bir şehir olarak şimdiden gerekli önlemler alınması gerekmektedir. İnsanlar Elmadağ gibi yakın merkezlere gelişmemiş yörelerden göç edecek ve şehir kısa zamanda daha hızlı bir gelişme gösterecektir.

¹⁴ DENKER, B., 1976, Şehir İçi Arazi Kullanışı, İst. Üniv. Ed. Fak. Yay. No: 2054. s:67 İSTANBUL.

4- Elmadağ'da Fonksiyon Alanlarının Dağılışı

Elmadağ şehri, fonksiyon alanlarının dağılışı itibariyle, bir ticaret ve sanayi merkezi olma özelliği göstermektedir. Şehirde en geniş fonksiyon alanını, sanayi sahaları kaplamaktadır. Bu alan daha çok Ankara-Samsun yolu kenarında şehir merkezi ve Lalabel mahallesi arasında kalan kısımda yer almaktadır. Sanayii alanlarını sırayla oturma alanları, diğerleri (kültürel, sağlık, dini vb.) iş ve ticaret alanları ve resmi alanlar izlemektedir. Bunları bir tablo ile daha ayrıntılı incelemek mümkündür (Harita 4).

Tablo 6: Elmadağ'da Fonksiyon Alanlarının Dağılışı (1995).

Fonksiyon Alanı	Yüzölçümü (ha)	Toplam Yüzölçümüne Oranı (%)
Sanayii Alanları	634,8	52,4
Oturma Alanları	273,6	22,6
Yol	148,3	12,3
Yeşil Alanlar	80,5	6,6
Hafriyat Alanı	26,5	2,2
Eğitim Tesisi	13,2	1,1
Resmi Kurum	10,3	0,8
Ticaret Alanları	10,2	0,8
DDY	9,8	0,8
Sağlık Tesisi	2,7	0,2
Cami	1,5	0,1
Pazar Yeri	1,2	0,1
Kültür Tesisi	0,6	0,0
TOPLAM	1213,2	100,0

Kaynak: İller Bankası, Analitik ve İmar Planı Etüdları.

Tablo 4'te görüldüğü gibi Elmadağ'da en büyük fonksiyon alanını, sanayi alanları oluşturmaktadır. Bu sanayi alanlarının yarısından fazla bir kısmını da Barut Fabrikası kaplamaktadır. Sanayi alanlarını oturma alanları izlemekte, üçüncü sırada ise yollar bulunmaktadır. Bu tabloyu fonksiyon alanları olarak beş ana bölüm altında daha ayrıntılı olarak inceleyebiliriz.

4.1- Oturma Alanları

Elmadağ'da oturma alanları ilk olarak, Yenipınar mahallesinin güneyi, Kargalı deresi çevresi ve Yenimahalle'nin güneyinde yoğunlaşmışken, 1916'da demiryolunun, 1940'da Ankara-Samsun karayolunun yapılması ve bu yolun her iki tarafında sanayi tesislerinin kurulması ile genişlemiştir. Şehrin ilk nüvelerini oluşturan yerleşim alanları, Yenipınar mahallesi ve Yenimahalledir. Daha sonra demiryolu hattının geçmesiyle istasyon (Kemalpaşa) mahallesi canlanmıştır. Oturma alanları bu kısımlardan birbirine doğru ilerlemiş, 1960'lı yıllarda karayolu çevresi yerleşme açısından yoğunlaşmış, 1970 yılında ise demiryolu istasyonunun varlığı ve Çimento Fabrikası'nın etkisiyle Lalabel mahallesi civarında gelişme olmuştur. Bugün şehir merkezinde yerleşimin en yoğun olduğu mahalleler Gümüşpala, Yenice, İsmetpaşa ve Kemalpaşa mahalleleridir (Harita 5).

Tablo 7: Elmadağ'da Mahallelere Göre Hane Sayısı ve Yoğunluğu (1995).

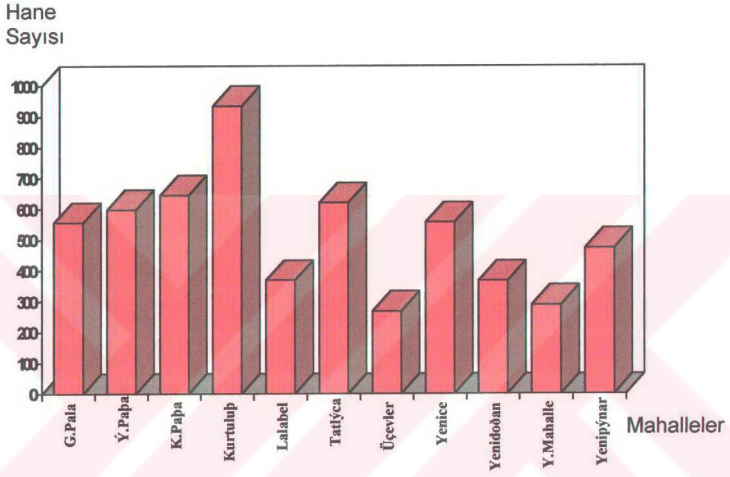
Mahalle	Yüzölçüm (km ²)	Hane Sayısı	Hane Yoğunluğu (km ²)
Gümüşpala	0,30	556	1.853
İsmetpaşa	0,38	598	1.533
Kemalpaşa	0,51	645	1.265
Kurtuluş	1,65	935	567
Lalabel	1,08	369	342
Tatlıca	0,73	620	849
Üçevler	0,32	268	838
Yenice	0,34	557	1.638
Yenidoğan	0,42	367	874
Yenimahalle	0,75	289	385
Yenipınar	0,40	473	1.183
TOPLAM	6,88	5.677	824

Kaynak: 1) Elmadağ Belediyesi, İşletme Müdürlüğü Verileri, 1995

2) Elmadağ Belediyesi, Fen İşleri Müdürlüğü Verileri, 1995

Elmadağ'da oturma alanları, 273,6 hektarla, sanayi alanlarının ardından 2. sırada gelmektedir ve şehrin yüzölçümünün %22,5'ini kaplamaktadır. Tabi bu oturma alanları, mahallelere göre yoğunluk ve kat sayıları açısından da değişiklik göstermektedir (Grafik 9).

Grafik 5 : ELMADAĞ'DA MAHALLELERE GÖRE HANE SAYISI (1995).

KAYNAK: Elmadag Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü Kayıtları.

Şehrin tümü burada gözönüne alındığında bir dikdörtgene benzetilebilir. Şehirdeki oturma alanları dikdörtgenin güneyi ve özellikle güneydoğusu ile kuzeybatısı kesiminde yoğunlaşmıştır. Şehrin merkezi ise bir daireye benzemekte ve bunun kenarlarında başka yerleşim birimleri bulunmaktadır. Bu görünümüyle Elmadağ dağınık bir şekilde, geniş bir alana yayılmıştır. Şehrin yerleşimini doğu kesiminde arazi yapısı, batı kesiminde ise alanları sınırlandırmıştır. Bugün şehirdeki oturma alanlarının başlıca gelişme yönleri güneyde Sungur mevkii ve güneyindeki köylere giden yolun çevresi, Yenimahalle ve Üçevler mahallesi arasında kalan kesim, Lalabel mahallesinden şehir merkezine ve Hasanoğlan'a doğru olan kısımlardır. Bu alanlar, arazinin elverişli olması, imarlı yerler olması ve ulaşım kolaylığı nedeniyle yerleşim alanları açısından tercih edilen kesimlerdir. Yenimahalle, Üçevler, Lalabel ve Kurtuluş mahallelerinin bir kısmı genellikle köylerden göç eden insanların oturduğu yerlerdir. Özellikle Yenimahalle, Yenipınar ve Yenidoğan mahallelerinde yer yer kerpiç evlerde göze çarpmaktadır. Yenimahalle, Yenidoğan, Üçevler ve Lalabel mahalleleri en az mesken sayısının olduğu yerlerdir. Şehir merkezinde meskenlerin sık dokulu çevreye doğru seyrekleşmekte olduğunu göstermektedir.

Elmadağ'da mesken alanları, merkezden çevreye doğru yayılmakta maddi olanaklara bağlı olarak mesken tipleri, kat sayıları ve yerleşim düzenleri değişiklik göstermektedir. Merkez kısmında (Kemalpaşa, İsmetpaşa, Gümüşpala, Yenice mahalleleri) inşaatlar daha yeni, yollar düzgün, plânlı ve

asfalt, binalar çok katlı ve modern bir yapıya sahiptir. Kemalpaşa, İsmetpaşa, Gümüşpala, Yenidoğan, Yenipınar ve Yenice mahalleleri gelişme sınırlarını hemen hemen tamamlamış olup, mahalleler içinde boş arazi yok denecek kadar az kalmıştır.

4.1.1- Gümüşpala Mahallesi

Gümüşpala mahallesi, Üçevler yolu, demiryolu, Kargalı deresi vadisi, İsmetpaşa mahallesi ve Kemalpaşa mahallesi ile sınırlanmıştır. Doğal şartlardan dolayı ilerleme sınırına gelmiştir. Az kalan boş arazilerde mezbahane yönünde bulunmaktadır. Özellikle Kargalı vadisi burada yerleşimi engellemektedir. Ancak mahalle içindeki boş arsalarda inşaat faaliyetleri devam etmektedir.

Gümüşpala mahallesinde 1995 yılına göre 556 hane bulunmaktadır. Mahallenin nüfusu ise yine aynı yıla göre 2.224 kişidir. Yüzölçümü 0,3 km² olan Gümüşpala mahallesinde nüfus yoğunluğu km²'ye 7.413 kişi iken hane yoğunluğu ise 1.853'dür. Elmadağ'da bulunan mahalleler içinde nüfus bakımından 11 mahalle içinde 6. sırada yer almaktadır. 0,3 km²'lik alanıyla ise 11. sıradadır. Yani alan olarak en küçük mahalle burasıdır.

Mahallede yerleşme dokusu sıktır. Meskenler genellikle iki katlı ve bahçelidir. Arif Çalış Caddesi, İsmetpaşa mahallesiyle sınırı çizirken, Gümüşpala mahallesi içinde 10 adet sokak bulunmaktadır. Burada en yüksek bina dört katlı olup, Hükümet caddesine paralel geçen cadde kenarındadır.

4.1.2- İsmetpaşa Mahallesi

İsmetpaşa mahallesi, Gümüşpala mahallesi, Kargalı vadisi (Boyalık), Yenipınar mahallesi, Yenice mahallesi ve Kemalpaşa mahalleleri ile sınırlanmaktadır. Şehirdeki merkezi mahallelerden birisidir. Eğimli bir alanda kurulmuş olan mahalle, Arif Çalış caddesi, Yenipınar mahallesi ile Kargalı vadisi arasında sıkışmış, mahalle hemen hemen meskenlerle dolmuştur. Birçok idari binayı da barındıran İsmetpaşa mahallesi, idari olarak Elmadağ'ın en yoğun mahallesini oluşturmaktadır. İdari binaların en yoğun olduğu mahalle burasıdır.

İsmetpaşa mahallesi 598 haneden oluşmaktadır. Mahallenin nüfusu 2.392 kişi olup, kapladığı alan 0,38 km²'dir. Nüfus yoğunluğu km²'ye 6.133 kişi, hane yoğunluğu ise km²'ye 1.533 hanedir. Nüfus bakımından 4., alan sıralamasında ise 8. sıradadır.

Mahallede meskenler genellikle bir veya iki katlı ve bahçeli iken 10 tane dört katlı bina bulunmaktadır. Zaten Elmadağ Belediyesi'nin verdiği ruhsat, yol kenarları için beş kat, iç kısımlar içinse dört kattır. İsmetpaşa mahallesinde altı ana cadde ve 11 sokak bulunmaktadır. Caddelerin tümü asfalt iken, sokaklar stabilize edilmiştir. Ayrıca Hükümet Konağı yakınlarında villa tipi evlere de rastlanmaktadır.

4.1.3- Kemalpaşa Mahallesi

Kemalpaşa mahallesi, Barut Fabrikası A.Ş., Kargalı vadisi, Gümüşpala mahallesi, İsmetpaşa mahallesi, Yenice mahallesi ve Tatlıca mahallesi ile sınırlanmaktadır. Kemalpaşa mahallesi, şehirde hem ticaretin, hem de modern binaların en yoğun olduğu mahalledir (Foto 6). Aynı zamanda burası, şehrin eski yerleşim alanlarından birisidir. Samsun yolu, Barut Fabrikası ve demiryolu ile çevrilmiş olan mahallede Hükümet Caddesi, Arif Çalış Caddesi ve Kenan Evren Bulvarı şehir içi ulaşımın sağlandığı ana bölümler olup, 13 adet sokak mevcuttur. Ticari bankalar ve binalar ile idari alanlar oldukça yoğundur.

Kemalpaşa mahallesinin nüfusu 2.580, hane sayısı 645 ve yüzölçümünde 0,51 km²'dir. Nüfus yoğunluğu 5.059 kişi, hane yoğunluğu ise 1.265 hanedir. Nüfus sıralamasında 2. olan mahalle yüzölçümü sıralamasında ise 5. sıradadır.

Mesken yoğunluğu oldukça sık olan mahallede toplu yerleşim görülmektedir. Meskenler genelde 2-3 katlı iken, çok katlı binalarda oldukça fazladır. Altı işhanı, üstü mesken olarak kullanılan binaların da bulunduğu mahallede, altı tane beş katlı bina mevcut olup, bunun yanında dörder katlı binalarda yoğun olarak görülmektedir.

4.1.4- Kurtuluş Mahallesi

Şehrin güneyinde yeralan Kurtuluş mahallesini, Tatlıca, Yenice ve Yenidoğan mahalleleri ile şehri çevreleyen yamaçlar sınırlanmaktadır. Mahalle hem alan, hem de hane sayısı bakımından en büyük mahalledir. Bu mahalle son yıllarda göçün etkisiyle oldukça gelişmiştir. E-88 karayolunun kenarından başlayıp, Sungur mevkii, köy yolu ve Kırıkkale yönüne doğru ilerlemesini sürdürmektedir. Yerleşim dokusu yol kenarında sık, fakat güneye doğru seyrek ve parçalıdır. Mahalle içerisinde gelişen kısımlara doğru boş arsalar mevcuttur. Kurtuluş mahallesi Elmadağ'da kurulan en yeni mahallelerden biridir. Kurtuluş mahallesinin yüzölçümü 1.65 km², nüfusu ise 3.740 kişidir. Nüfus yoğunluğu km²'ye 2.267 kişi olarak düşmektedir. Hane sayısı ise 935 olup, hane yoğunluğu 567'dir. Yüzölçümü ve nüfus olarak en büyük mahalle burasıdır.

Köylerden göç edenler, çevre illerden çalışmaya gelenler genel olarak bu mahallede oturmaktadır. Nüfusunun ancak %40'ını Elmadağlılar oluşturmaktadır. Hafif eğimli bir arazi üzerinde kurulmuş olan mahallede Sungur caddesi ve Samsun asfaltı ile 67 adet sokak mevcuttur. Mahalle içinde meskenler birer, ikişer katlı ve bahçelidir. Ticari birimler özellikle karayolu kenarında yoğunlaşmıştır. İç kısımlarda inşaat faaliyetleri bulunmakta, köy yolu civarında bu faaliyetler oldukça yoğun bir şekilde görülmektedir.

4.1.5- Lalabel Mahallesi

Lalabel mahallesi, şehir merkezine en uzak (5 km) mahalledir. Mahalleyi Kızılırmak-Sakarya nehirleri su bölümü çizgisi, Yazı ve Baştaş Çimento Fabrikası sınırlamaktadır. Bu mahallede önceleri sadece tren istasyonu varken, mahallenin doğu kısmına çevre köylerden gelenler yerleşmiş, Baştaş Çimento Fabrikasının kurulmasıyla çalışanlar için toplu konutlar yapılmış, bunu da yine dışardan gelen nüfusun boş arazilere mesken yapmaları izlemiştir. Lalabel mahallesi özellikle son yıllarda gelişmeye başlamış yeni bir yerleşim alanıdır. Kızılırmak ve Sakarya nehirleri havzalarını ayıran su bölümü çizgisi üzerinde boyun noktasına kurulmuş olan mahalle, bir köy görünümü arz etmektedir (Foto 7).

Mahallenin yüzölçümü 1,08 km², nüfusu 1.476 kişi, hane sayısı ise 369'dur. Nüfus yoğunluğu 1.367 kişi, hane yoğunluğu ise 342'dir. Yüzölçümünde Elmadağ mahalleleri içinde 2., nüfus sıralamasında ise 8. sıradadır.

Lalabel mahallesinde yol kenarları tamamen dolmuştur. Meskenler genellikle bir iki katlı olup, en yüksek binalar üç katlıdır. Yeni inşaatlar genelde mahalle dışına yapılmaktadır. Mahalle sakinlerini köyler ve çevre illerden gelenler oluşturmaktadır. Mahallenin yerleşim dokusu ise oldukça seyrek. Ulaşım açısından oldukça elverişli bir konuma sahip olan Lalabel mahallesi, E-88 karayolunun kenarında bulunmakta, aynı zamanda mahalle içinden demiryolu geçmekte ve burada bir tren istasyonu bulunmaktadır. Oturanlar ihtiyaçlarını şehir merkezinden karşılamaktadır. Ticari gelişim oldukça yavaştır.

4.1.6- Tatlıca Mahallesi

Tatlıca mahalleside, Lalabel ve Kurtuluş mahalleleri gibi, Elmadağ'da kurulan yeni mahallelerdendir. Çevresini Barut Fabrikası, Kemalpaşa, Yenice ve Kurtuluş mahalleleri ile Sungur mevkii sınırlamaktadır. 5 yıl önce bir kısmı Kemalpaşa, bir kısmı da Kurtuluş mahallesine bağlı iken, ayrılarak mahalle statüsü almıştır. Oldukça engebeli bir araziye kurulan mahallenin Barut Fabrikası sınırında kalan kısmı düzlüktür. Ayrıca güneybatısında yer alan çam fidanlığı gelişimini engellemiştir. Mahallede yerleşim dokusu topludur. İlerleme Sungur mevkiine doğru olmaktadır.

Tatlıca mahallesinin yüzölçümü 0,73 km², nüfusu 2.480 ve hane sayısı 620'dir. Mahallenin nüfus yoğunluğu km²'ye 3.397 kişi, hane yoğunluğu ise yine km²'ye 849 hanedir. Mahalleler arasında yüzölçümü sıralamasında 4. nüfus sıralamasında ise 3.'dür.

Meskenler genellikle ikişer katlı ve bahçelidir. 1990 yılında en az hane sayısına sahipken, bugün hane sayısı 1990 yılına göre üç katı artmıştır. Bunun nedeni her biri beşer katlı olan 35 tane toplu konut binasının tamamlanmasıdır (Foto 8). Bu binalar şehre modern bir görünüm vermektedir. Mahallede Kargalı ve Sungur caddeleri ile Samsun karayolu ve 16 adet sokak mevcuttur. Mahalle içerisinde oldukça boş arsa vardır. Yeni yapılan iki adet toplu konut çalışması, en önemli inşaat faaliyetini oluşturmaktadır.

4.1.7- Üçevler Mahallesi

Üçevler mahallesi, son yıllarda gelişen mahallelerden birisidir. Mahalleyi demiryolu, Yazı ve Roketsan A.Ş. Fabrikası sınırlamaktadır. Elmadağ-Yenimahalle yolu üzerinde kurulan mahalle son zamanlarda gelişme göstermiştir. Üçevler'i şehir merkezinden demiryolu ve Kargalı deresi ayırmaktadır. Bir yamaç üzerine kurulmuş mahallenin yerleşme dokusu topludur.

Üçevler mahallesinin yüzölçümü 0,32 km², nüfusu 1.072 hane sayısı ise 268'dir. Yüzölçümü sıralamasında 3.350 olan Üçevler mahallesi, nüfus sıralamasında ise 11. sıradadır. Şehrinin en küçük mahallelerinden birisidir.

Meskenlerin genellikle ikişer katlı olduğu mahallede, meskenler Yenimahalle'ye doğru ilerlemekte, aynı zamanda bu yönde çiftlikler de yoğunluk kazanmaktadır.

4.1.8- Yenice Mahallesi

Yenice mahallesi, şehir merkezinde, mesken yoğunluğu yüksek ve resmi binaların yoğunlaştığı bir mahalledir. Mahallenin çevresinde Kemalpaşa, İsmetpaşa, Yenidoğan, Kurtuluş ve Tatlıca mahalleri bulunmaktadır. Samsun karayolu, Hükümet caddesi, Kazım Karabekir Caddesi mahalleyi sınırlayan önemli caddelerdir.

Yenice mahallesinin yüzölçümü 0,34 km², nüfusu 2.228 ve hane sayısı 557'dir. Mahallede nüfus yoğunluğu km²'ye 6.553 kişi, hane yoğunluğu ise yine km²'ye 1.638 hanedir. Mahalle yüzölçümü sıralamasında 9., nüfus sıralamasında ise 5.'dir.

Meskenler, burada genellikle iki katlı olup, beş katlı iki adet bina mevcuttur. Ticari hayatın ve resmi binaların yoğunlaştığı mahallenin orta kesiminde, Elmadağ'da yapılan ilk kooperatif binaları bulunmaktadır. Ayrıca şehirde ki en önemli caddeler üzerinde bulunması, buradaki ticari hayatı hızlandırmıştır.

4.1.9- Yenidoğan Mahallesi

Yenidoğan mahallesi, Elmadağ'da kurulan en eski mahallelerden biridir. Mahalleyi Yenipınar, Yenice ve Kurtuluş mahalleleri ile şehrin doğusundaki engebeli arazi sınırlandırmaktadır. Oldukça engebeli bir arazi üzerinde kurulmuş olan mahallenin bir kısmı da imar alanı dışındadır.

Yenidoğan mahallesinin toplam yüzölçümü 0,42 km², nüfusu 1.468, hane sayısı ise 367'dir. Mahallenin nüfus yoğunluğu 3.495 kişi, hane yoğunluğu ise 874'dür.

Sık dokulu bir yerleşimi bulunan Yenidoğan mahallesinde, meskenler iki, üç katlı olup, en fazla Kargalı deresi çevresinde yoğunlaşmıştır (Foto 9). Mahalleyi Kazım Karabekir Caddesi ve Samsun asfaltı sınırlandırmaktadır. Doğu kısmında gelişme son sınırına gelmiştir. Yol kenarları dışında eski tip yapılar çoğunluk kazanmakta, mahalle içerisindeki çeşmelerden kullanma suyu olarak faydalanılmaktadır. İnşaat faaliyetleri yok denecek kadar azdır. Haydar Manav Caddesi, Kazım Karabekir Caddesi, Sanayi caddesi ve Samsun yolunun geçtiği mahallede sekiz adet sokak mevcuttur.

4.1.10- Yenimahalle

Yenimahalle, şehir merkezinden kopuk en eski yerleşim birimlerinden birisidir. Şehrin kuzeydoğusunda kalan mahalleyi Kargalı vadisi ve Yazı çevrelemektedir. Şehir merkezine dört km. uzaklıkta olan bu mahalle daha önce köy statüsünde iken, 1954 yılında Elmadağ'a bağlanarak mahalle olmuştur (Foto 10).

Yenimahallenin yüzölçümü 0,75 km², nüfusu 1.156 kişi ve hane sayısı 289'dur. Yenimahalle'de nüfus yoğunluğu km²'ye 1.541 iken, hane yoğunluğu 385'dir. Yüzölçümü sıralamasında 3. olan Yenimahalle, nüfus sıralamasında 10. sıradadır.

Yenimahalle'de toplu yerleşim hakim iken, meskenler Kargalı vadisinden yukarı kısımlara doğru ilerlemiş ve doğuda sarp bir arazi ile sınırlanmıştır. Batıda ise meskenler Üçevler mahallesi yönünde ilerlemektedir. Yenimahallenin güneyinde eski tip meskenler yoğunluk kazanırken, kuzey kesiminde modern görünümlü meskenlere rastlanmaktadır. Meskenler genelde bir veya iki katlıdır. Yenimahallenin bir özelliği de, Lalabel'e kadar uzanan tarlaların, buraya ait olmasıdır. Halk, ikinci iş olarak çiftçilik yapmaktadır. Yeni inşaat faaliyetleri mahallede devam etmektedir. Şehir merkezine olan ulaşımı, günlük işleyen beş minibüs sağlamaktadır.

4.1.11- Yenipınar Mahallesi

İsimleri yeni, fakat kendileri oldukça eski olan mahallelerden birisi de Yenipınar mahallesi olup, Elmadağ şehrinin ilk kuruluş alanını oluşturmaktadır. Yenipınar mahallesini, Kargalı vadisi, İsmetpaşa, Yenice ve Yenidoğan mahalleleri sınırlamaktadır. Bu mahalle içinde Aşağı köy denilen kısımda ilk yerleşmelerin izlerini görmek mümkündür.

Mahallenin yüzölçümü 0,4 km², nüfusu 1.892 kişi ve hane sayısı ise 473'dür. Yenipınar mahallesinde km²'ye düşen nüfus 4.730 kişi, hane ise 1.183 hanedir. Mahalle olan sıralamasında 7., nüfus sıralamasında da 7.dir.

Kargalı deresine doğru eğimli olan mahallede eski tip yapılar çoğunluktadır. Meskenlerin çoğunluğu tek katlıdır. Mahalleyi Haydar Manav caddesi, Kazım Karabekir caddesi ve Hükümet caddesi sınırlamaktadır. Şehirde her alanda en geri kalmış mahalle burasıdır. Yeni inşaat alanları yoktur. Mahalle içinde 17 sokak mevcuttur. Nüfusun gelir düzeyi genelde düşüktür.

Tablo 8: Elmadağ'da Mahallelerin Nüfus Yoğunluğu (1995).*

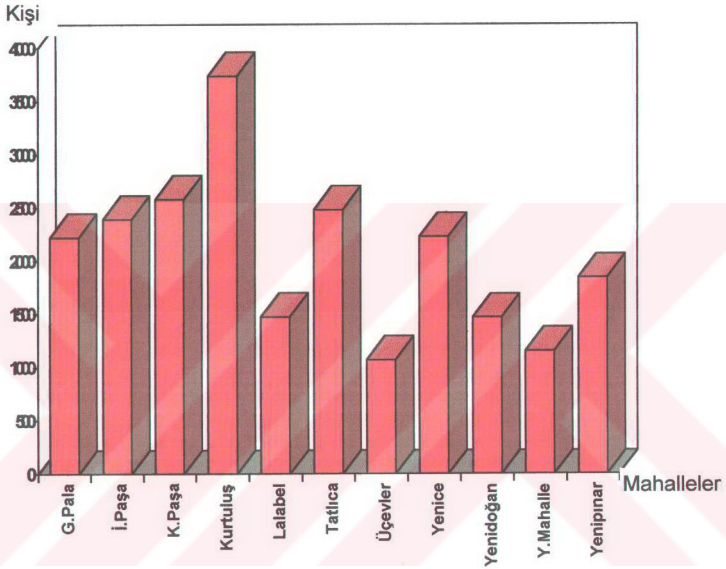
Mahalle	Nüfus	Yüzölçüm (km ²)	Nüfus Yoğunluğu
Gümüşpala	2.224	0,30	7.413
İsmetpaşa	2.392	0,39	6.133
Kemalpaşa	2.580	0,51	5.059
Kurtuluş	3.740	1,65	2.267
Lalabel	1.476	1,08	1.367
Tatlıca	2.480	0,73	3.397
Üçevler	1.072	0,32	3.350
Yenice	2.228	0,34	6.553
Yenidoğan	1.468	0,42	3.495
Yenimahalle	1.156	0,75	1.541
Yenipınar	1.892	0,40	4.730

* Ülkemizde son Genel Nüfus Sayımı 1990 yılında yapılmıştır. Ancak Elmadağ'ın günümüzdeki durumunu belirtebilmek amacıyla 1995 yılına ait mahallelerin ve şehrin hane sayısı, 1990 yılı verilerinin Elmadağ'da hane başına düşen kişi sayısı olan 4 ile çarpılarak 1995 yılı nüfusu hesaplanmaya çalışılmıştır (Grafik 4).

Kaynak: 1) Elmadağ Kaymakamlığı, Nüfus Müd. Verileri.

2) Elmadağ Belediyesi, Fen İşleri Müd. Verileri.

**Grafik 6 : ELMADAĞ'DA NÜFUSUN MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI
(1955).**

KAYNAK: Elmadag Kaymakamlığı Nüfus Müdürlüğü Kayıtları.

4.2- Konut Tipleri

Türkiye’de meskenler genellikle yöresel adetlere ve doğal şartlara bağlı olarak şekillenmektedir. Yine meskenlerin yapımında kullanılan malzeme jeolojik faktörlere bağlıdır. Bu nedenle ülkemizde bölgeden bölgeye mesken tipleri ve yapı malzemesi tiplerinde bir çeşitlilik gözlenmektedir. Elmadag’da da bu şartlar ön plana çıkmıştır.

4.2.1- Konutların Yapı Malzemesi

Elmadağ'da mesken yoğunluğu şehir merkezinde yüksek iken, çevreye doğru gevşek bir yapı göstermektedir. Meskenlerin yapımında malzeme olarak, tuğla, taş ve kerpiç olmak üzere üç ayrı çeşit malzeme kullanılmaktadır. Şehirdeki meskenlerin yaklaşık %90'ı tuğladan yapılmıştır. Bütün olarak tuğla yaygın bir şekilde kullanılırken, Yenipınar mahallesinin büyük bir kısmı, Yenidoğan, Yenice ve Kurtuluş mahallelerinin küçük bir kısmı da kerpiç evlerden oluşmaktadır. Kerpiçten yapılmış meskenlerin en yoğun olduğu alan, Yenipınar mahallesinin güney kısmıdır.

4.2.2- Konutların Yapı Tarzı

Meskenleri eski ve yeni tip meskenler olmak üzere iki kısımda ele alabiliriz. Yeni tip meskenler genellikle iki katlı, bahçeli, üç oda, salon, mutfak, WC ve kömürlük bölümlerinden oluşmaktadır (Foto 11). Ayrıca evlerinde hayvan besleyen aileler, yukarıdaki bölümlere ek olarak ahır, samanlık ve kümes gibi bölmelerde yapmışlardır. Bu tip eklentili meskenler, Yenimahalle, Lalabel, Yenice, İsmetpaşa ve Kurtuluş mahallelerinde yoğunluk kazanmaktadır. Bu evlerde 1994 verilerine göre 8.500 küçükbaş ve 1.150 büyükbaş hayvan beslenmektedir.¹⁵ Yine şehir genelinde büyük oranda tavuk da beslenmektedir.

¹⁵ Elmadağ Kaymakamlığı, Ziraat Müd. Verileri. 1995 Elmadağ,.

Yeni tip meskenler genellikle betonarme ve yığma olup çatılı ve üstü kiremitle örtülüdür. Meskenler ayrı nizamda yapılmış olup, düzenli bir yerleşim alanına sahiptir. Evlerin bahçelerinde bir çok aile kendi ihtiyacına yönelik bahçe tarımı yapmaktadır.

Şehirdeki eski tip meskenler ise daha çok Yenipınar ve Yenidoğan mahallelerinde yoğunlaşmaktadır. Toprak damlı, bir veya iki katlı ve bitişik küme halindedir. İki katlı evlerin alt katı ahır ve samanlık tek katlı evlerinde bir bölümü konut, bir bölümünde ahır ve samanlık, olarak kullanılmaktadır (Foto 13). Bu eski yapıların malzemesinde taş ve kerpiç kullanılmıştır. Bazı evlerin dış duvarları taş, iç duvarları kerpiç, bazıları ise tamamen taş veya kerpiçtendir. Bu meskenlerde düz damlı sistemler görülmekte, damlar toprakla örtülmektedir. Yağışlı günlerde dam yuvakla sıkıştırılmaktadır. Meskenin içinde hayat denilen bir koridor, her iki yanda odalar, hamam ve kiler bölümleri bulunmaktadır. Odalarda bulunan şömine şeklinde basit yer bacaları, ısınma ve yemek pişirmede kullanılmaktadır. Pencereleler oldukça küçüktür. Bazı evlerde damda bir delik açılıp, bu deliğin üzerine konan camla oda ışılandırılmaktadır. Tuvaletler ise meskenlerin dışındadır (Foto 14).

Meskenlerin eklentilerinden biride tandırdır. Ekmek, tandır bölümünde yapılmaktadır. Bir çok evin ortak tandırı olduğu gibi, özel tandırları olan evlerde mevcuttur. Taban kısmı daire şeklinde olan tandır, plakalar halinde tepe kısmına doğru daralmakta, yaklaşık 160 cm. boyunda giriş kapısı ve bir de küçük penceresi bulunmaktadır (Foto 15).

4.3- Sanayii Alanları

Türkiye sanayii açısından gelişmekte olan bir ülkedir. Zengin hammadde kaynakları olmasına rağmen, yeteli teknolojik gelişimin olmaması sanayii sektörünün ülkemizde diğer sektörlerle oranla fazla gelişmemesine neden olmuştur. Ülkemizde sanayii sektöründe, 1990 yılında, iktisaden faal olan nüfusun %15,6'sı çalışmaktadır. Bu oran sanayii sektörünün, tarım ve hizmet sektöründen geride olduğunu bize göstermektedir.

Fakat Elmadağ'da iktisaden faal nüfusun sektörel dağılımında sanayinin %38'lik payı bize sanayii alanları hakkında bilgi vermektedir. Bu oran Türkiye ortalamasının iki katından fazladır. Sanayii faaliyetleri daha çok savunma sanayii imalatına yöneliktir.

Sanayii alanları, Elmadağ'da fonksiyon alanları içinde 1. sırada yer almaktadır. Şehrin alanının 635 hektarını sanayi alanları oluşturmaktadır. Bu da şehrin toplam yüzölçümünün %52,3'üdür. Öyleyse Elmadağ topraklarının yarısından fazlasını sanayii alanları kaplamaktadır (Harita 4).

Elmadağ'da en büyük sanayii tesisi Makina Kimya Endüstrisi Kurumuna bağlı Barutsan A.Ş. ve Elroksan A.Ş. Fabrikalarıdır. İkiside aynı arazi üzerine kurulmuş olup, toplam alanı 368 hektardır. Bu da şehrin alanının %30'udur. Fabrikadaki kullanılan malzemenin depolanması ve mamullerin yer altında saklanması ve güvenlik gibi nedenlerle bu kadar geniş bir alan kaplamaktadır.

Şehirde bulunan ikinci büyük tesis ise Elroksan A.Ş. Fabrikası karşısında kurulmuş olan Roketsan A.Ş.'dir. Toplam alanı 103 ha. olan fabrika, şehrin %8,4'ünü kaplamaktadır. Bunu da 80 ha ile Baştaş Çimento Fabrikası, 6 ha. ile Özpor Styropor Fabrikası ve 3 ha. ile Çay-Kur Çay Paketleme Fabrikası izlemektedir.

Barutsan A.Ş., Elroksan A.Ş., Baştaş Çimento Fabrikası A.Ş. ve Özpor Styropor Fabrikası şehrin batısında Ankara-Samsun karayolunun hemen kenarında kısa aralıklarla kurulmuştur. Roketsan A.Ş. ile şehrin doğu kenarında Elroksan A.Ş. karşı karşıya kurulu bulunmaktadır. Sadece Çay-Kur Çay Paketleme Fabrikası şehrin güneydoğusunda, karayolu çıkışında bulunmaktadır. Bu fabrikanın hemen karşısında bir tane kireç ocağı işletmesi vardır.

Şehirde bulunan bu fabrikaların kurulmasında arazinin elverişli olması, Ankara'ya olan yakınlık ve halkın tarla bağışlaması gibi olaylar başlıca etken olmuştur. Ayrıca önemli bir karayolu güzergâhı üzerinde bulunması ve demiryolunda buradan geçmesi başka bir etken oluşturmaktadır. Şehirde kurulan fabrikalar çalışan nüfusa istihdam imkânı sağlamış, şehrin gelişimine önemli katkıda bulunmuştur. Elmadağ'da fabrikalar Samsun yolu kenarında yol boyunca dizili bulunmaktadır. Bu da ulaşım imkânlarından faydalanmak amacıyla yapılmış, ayrıca elverişli araziden faydalanma amacı güdülmüştür. Karayolu ve demiryolu ile nakliye imkânının bulunması da, ayrıca bir etkeni oluşturmaktadır.

Şehirde bulunan fabrikaları ayrı ayrı inceleyebiliriz.

4.3.1- Makina Kimya Endüstrisi Kurumu Barutsan A.Ş.

Makina Kimya Endüstrisi Kurumu'na bağlı olan Barutsan A.Ş. Türkiye'nin en eski kimya tesislerinden birisi olup, Barut ve Mevadi İnfilakiye İnhisarı İşletme T.A.Ş. tarafından, yarı hissesi devlete yarı hissesi de kendine ait olmak üzere 1928 yılında inşaatına başlanmıştır. 1932 yılında şirket iflas ederek tesisler, İnhisarlar Vekaletine (Tekel Bakanlığına) devredilmiş, fakat geçici idare başarısızlık gösterince, fabrika 1934 yılında Askeri Fabrikalara devredilmiştir. 1950 yılında ise Makina Kimya Endüstrisi Kurumu'nun bünyesine alınmıştır. 1990 yılından bu yana "Elmadağ Barut Sanayii ve Ticaret A.Ş." adı altında faaliyetine devam etmektedir.¹⁶ Fabrikada 274 işçi, 135 tane de memur (mühendis, tekniker, teknisyen, koruma memuru, düz memur) olmak üzere toplam 409 personel çalışmaktadır. Çalışanların %98'i Elmadağ'da oturmaktadır. Fabrikanın Dinamit, Karabarut, NGL (top barutu), Trotil, Asit ve Fitil olmak üzere altı işletme bölümü mevcuttur. Buralarda dinamit, anfo, ateşleme elemanları, fitil, karabarut, av barutu, asit, sevk barutu, akü asidi, oleum ve trotil üretilmektedir. Fabrika, kuruluşundan bu yana hem istihdam, hem de sosyal tesisler açısından Elmadağ'a bir çok olanaklar sunmuştur. 1940 yılında yapılan fabrika içerisindeki Atabarut Ortaokulu şehirdeki ilk ortaöğretim kurumudur. Fabrika, ulaşım imkânlarının çok kısıtlı olduğu zamanlarda, Ankara'da öğrenim

¹⁶ Elmadağ, Elmadağ Belediyesi, 1992. s:18 Elmadağ / ANKARA.

gören işçi çocuklarını servis araçlarıyla Başkent'e götürüp, getirmiştir. 1950 ve 1960'lı yıllarda fabrika çalışanlarına "Okuma-Yazma Kursları" düzenlenmiştir. Elmadağ şehrinde, fabrikanın kurulmasıyla ticari hayat canlanmış, istihdam imkânının artması nedeniyle kırsal kesimden göçlerin çoğalmasına sebep olmuştur. Atabarut Ortaokulu, Lise yapıldığı zaman yıkılarak ilkokula, son öğretim yılında da ilköğretim okulu haline getirilmiştir. Kemalpaşa mahallesinden bir çok öğrenci burada öğrenim görmektedir. Fabrikanın kuruluşuyla beraber, futbol sahası yapılmış ve Elmadağ Sporun bütün karşılaşmaları burada gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sinema salonu uzun yıllar hizmet vermiş olup, halen bu salonda tiyatro, konferans, eğlence gibi faaliyetler düzenlenmektedir. Ayrıca sosyal tesis olarak yemekhane, işçi soyunma odası, duş odaları, memur ve işçi lokalleri bulunmaktadır. Fakat bunun dışında, fabrika ürünleri sadece askeri amaçlı olduğu için, şehirle ticari ilişkisi yok denecek kadar azdır. Sadece ihtiyaç doğduğunda, nakliye yapmak amacıyla şehirden kamyon kiralanmaktadır. Fabrika çalışanları beşer yıl süreyle lojmanlardan faydalanmaktadır. Fabrika arazisi Elmadağ girişinde olup, Kargalı deresinin bir kısmı fabrika içerisinden geçmektedir. 1953-1960 yılları arasında Elmadağ, elektrik ihtiyacını bu fabrikadaki trafodan temin etmekteydi.

4.3.2- Makina Kimya Endüstrisi Kurumu Elroksan A.Ş.

Elroksan A.Ş. Makina Kimya Endüstrisi Kurumu bünyesinde yer almaktadır. 1971 yılında inşaatına başlanmış, 1974'de deneme safhasına, 1977 sonlarında ise üretime geçilmiştir. 1993'e kadar Roketsan olan fabrikanın adı, daha sonra Elroksan A.Ş. olarak değiştirilmiştir. Fabrikada 197 işçi, 84 memur (teknik eleman, müdür, düz memur vb.) olmak üzere toplam 281 personel çalışmaktadır. Çalışanların yaklaşık 200 kadarı Elmadağ'da oturmaktadır. Fabrika, idari bölüm ve üç adet roket imal bölümü olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Burada har. eğitim ve 2,75 inch roketleri, Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyacına yönelik olarak üretilmektedir. Elroksan A.Ş.'nin 24 adet lojmanı, yemekhane ve soyunma odaları bulunmaktadır. İşçi servislerini Elmadağ nakliyecileri yapmaktadır.

4.3.3- Roketsan A.Ş.

Roketsan A.Ş., 1988'de kurulmuş, 1990'da ise faaliyete geçmiştir. Fabrika, Ankara yönünden Elmadağ'a girişte yol kenarında Elroksan A.Ş. fabrikasının karşı tarafında kurulmuştur. Yaklaşık olarak 300 personeli bulunmaktadır. Çalışan personelin ancak %20'si Elmadağ'da oturmakta, geriye kalan personel ise Ankara ve Kırıkkale'den gidiş-geliş yapmaktadır. Fabrikanın üretim (yakıt ve montaj, mekanik ve plastik aksan, üretim planlaması, bakım ve onarım), kalite

kontrol, mali ve idari işler, programlar, mühendislik geliştirme, planlama ve yeni programlar ile inşaat olmak üzere yedi adet bölümü vardır. Fabrikada füze sevk sistemi (motorları) ve ilgili parçaların üretimi ve montajı yapılmakta, Almanya'da diğer kısımları tamamlanmaktadır. Roketsan A.Ş. fabrikası Stinger füzeleri üretmektedir. Fabrikanın %55 hissesi özel, %45 hissesi ise devlete aittir. Sosyal tesis olarak, sadece çalışanlara yönelik futbol sahası, basketbol ve voleybol sahaları, tenis kortu, misafirhane, yemekhane ve soyunma odaları mevcuttur. İlçeyle ticari ilişkilerin çoğunluğunu, gıda temini ve sosyal ilişkiler oluşturmaktadır (Foto 16).

4.3.4- Baştaş Başkent Çimento Fabrikası A.Ş.

Fabrika 1967'de kurulmuş, 1970 yılında da üretime geçmiştir. Şehrin Lalabel mahallesinin hemen karşısında, anayol kenarında kurulmuştur. Fabrikanın 174'ü işçi, 90'ıda memur (mühendis, teknisyen, idari personel vs.) olmak üzere 264 personeli bulunmaktadır. Fabrika dahilinde konkasör, farin, fırın, kömür değirmenleri, çimento değirmenleri ve paketleme olmak üzere yedi bölüm mevcuttur. Klinker (çimentonun ana maddesi), çimento ve kireç olmak üzere üç çeşit ürün imal edilmektedir. Yıllık üretimi ise; klinker 610.500 ton, çimento 1.584.000 ton, kireç 40.000 ton kadardır. Fabrikanın hemen yanında bulunan Tamtaş işletmesi, fabrikanın kalker ve kil ihtiyacını karşılamaktadır. Kil ve kalker fabrika sınırları dahilinde elde edilmektedir. Fabrikanın ilk

kuruluş yeri Hasanoğlu olarak seçilmişse de, hammadde temininin elverişsiz olması ve Elmadağ halkının gayretleriyle, fabrika Elmadağ'da kurulmuştur. Fabrikada 1982 yılından sonra 2. hazır beton tesisi ve kireç fabrikası kurulmuştur. Çalışanların bir kısmı için lojman bulunmaktadır. Ayrıca kuruluş yıllarında işçilerin ihtiyacını gidermek amacıyla Lalabel mahallesine kooperatif konutları yapılmış, bu sayede Lalabel mahallesinin temelleri atılmıştır. Fabrikadan Türkiye çapında satışlar yapılmakta, Elmadağ şehri çimento ihtiyacını buradan karşılamaktadır. Çevre kirlenmesini önlemek için fabrika bacasına filtre takılmıştır (Foto 17).

4.3.5- Çay-Kur Çay Paketleme Fabrikası

Fabrika 1985 yılında Elmadağ'ın Kırıkkale yönü çıkışında, Samsun yolu kenarına kurulmuştur. Toplam 240 işçi ve 30 memur olmak üzere 270 personel bulunmaktadır. Doğu Karadeniz'den gelen dökme çayların paketlenmesi, burada eldeğmeden, makinalarla yapılmaktadır. Çalışanların yaklaşık 180 kadarı şehirde oturmaktadır. Günlük 65-70 ton üretim yapılmaktadır. Fabrikanın sosyal tesis olarak sadece lojmanları mevcuttur. Fabrikada, kömür, curuf gibi malzemelerin nakliyesini, Elmadağ nakliyecileri yapmaktadır (Foto 18).

4.3.6- Özpor Styropor Fabrikası

1985 yılında Elroksan A.Ş. Fabrikası ile Baştaş Çimento Fabrikası arasındaki arazi üzerinde, yol kenarında kurulmuştur. Fabrikanın 15 işçi ve 10 idari personel olmak üzere 25 çalışanı vardır. Bunlarda 20'si Elmadağ'dan fabrikaya gidip-gelmektedir. Burası önceleri çivi fabrikası olarak kurulmuşsa da, daha sonra ısı yalıtım ve ambalaj malzemesi (styropor) üretimine geçirilmiştir. Fabrika tümüyle özel sektöre aittir. Kazan dairesi, malzeme işleme, sevkiyat ve idari bölüm olmak üzere toplam, dört bölüm bulunmaktadır. Günlük 400 m³ üretim yapılmaktadır. Ürünler Türkiye geneline yönelik pazarlanmakta, nakliyesini müşteriler yapmaktadır. Yemekhane, duş ve futbol sahası bulunmaktadır. Fabrikadan kamyon bazında sevkiyat yapılmaktadır. Elmadağ ile ticari ilişkisi sadece istihdam, gıda temini ve servis konularındadır (Foto 19).

Bütün bu fabrikaların yanında, Lalabel mahallesinde atölye şeklinde bir çorap fabrikası, Tamtaş kalker ve kil üretim işletmesi ile Çay Paketleme Fabrikası karşısında bulunan kireç ocağında şehrin sanayii tesisleri içindedir (Foto 20-21). Anayol kenarında olması nedeniyle, E-88 karayolu kenarlarında, sanayii caddesi üzerinde iki oto yedek parçacısı, dört oto boya kaportacısı, bir oto kasacısı, beş oto tamircisi, bir oto dampercisi, üç oto elektrikçisi ve üç tanede oto lastikçisi bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi Elmadağ'da bulunan fabrikalar, Ankara ili ve ülke düzeyinde üretim yapmakta, istihdam olanakları açısından çalışan nüfusa faydalı olmaktadır. Elmadağ şehrinde yaşayan 1.097 kişi geçimini bu fabrikalarda çalışarak sağlamaktadır. Sanayi tesislerinin şehrin gelişmesindeki etkisini, sanayii sektöründe çalışanların oranının %38'e ulaşmasından anlıyoruz. Gerçekten de nüfusun istihdamı, büyük oranda bu sanayii tesislerine bağlıdır. Ayrıca şehirde yerleşim birimleri, fabrikalara göre şekillenmiştir. Lalabel mahallesindeki Baştaş Çimento Fabrikası'nın kooperatif evleri, Barut Fabrikası çalışanları için yapılan ilk lojmanlar ve fabrikaların konumları, yerleşim birimlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Önceleri Elmadağ, şu anda bulunduğu tepelik alanda gelişirken, Lalabel ile arasında kalan boş arazi yerleşime açılmamış, buradaki düzlük alan tarla ve çiftlik alanı olarak kullanılmıştır. Fakat Cumhuriyet'ten bu yana, daha önceden de açıkladığım çeşitli sebeplerden dolayı fabrika alanları Elmadağ şehri çevresinde yoğunlaşmıştır. Fabrikalar oldukça düz ve geniş bir arazide, Ankara-Samsun karayolu kenarında kurulmuştur. Ayrıca Baştaş Çimento Fabrikası için kuruluş yerinin bir diğer avantajı da çevrede kalker yataklarının bol olması ve bunların nakliyesinin kolay olmasıdır. Bugün Elmadağ halkı, gelir düzeyi iyi derecede olan şehirlerimizden birisidir. Bunun en büyük sebebi, bu fabrikaların varlığıdır. Fabrikaların, işsizliği azaltıcı, hatta çevre illerden göç alarak istihdam imkânı sağlayıcı özellikleri de görülmektedir.

4.4- Resmi ve İdari Alanlar

Şehirdeki resmi ve idari binalar, dağınık bir halde bulunmaktadır. Yani idari fonksiyon sahası olarak nitelendirilebilecek bir alan yoktur. Şehirdeki resmi ve idari alanlar 20 hektarlık bir alan kaplamaktadır.

İsmetpaşa mahallesinde Şevki Atabarut Caddesi üzerinde dört katlı bir Hükümet Konağı bulunmaktadır. Bu bina içinde Adliye, Milli Eğitim Müdürlüğü, Kaymakamlık, Vergi Dairesi, Mal Müdürlüğü, Tapu-Sicil Müdürlüğü, Ziraat Müdürlüğü ve Nüfus Müdürlüğü bulunmaktadır. Burada toplam 153 personel çalışmaktadır (Foto 22). Hükümet konağının hemen karşısında Özel İdari Binası yer almaktadır (Foto 23). İş ve işçi Bulma Kurumu da İsmetpaşa mahallesindedir.

Yenice mahallesinde ise, Hükümet Caddesi kenarında PTT binası Tarım Kredi Kooperatifi ve Kazım Karabekir Caddesi üzerinde de Belediye Binası bulunmaktadır (Foto 24, 25, 26). Emniyet Müdürlüğü ise Kemalpaşa mahallesinde, Hükümet caddesi kenarında yer almaktadır. Ayrıca bir tane Kemalpaşa, bir tane de Lalabel mahallesinde olmak üzere iki tren istasyonu bulunmaktadır. Noter ve TEK binasında Kemalpaşa mahallesinde Hükümet caddesi kenarında yer almaktadır. Şehrin ana trafo merkezi ise Lalabel mahallesinde, Baştaş Çimento Fabrikası yanında kurulmuştur. Bütün bu resmi binalarda toplam 570 kişi çalışmaktadır (Harita 4).

4.5- İş ve Ticaret Alanları

Elmadağ şehrinde iş ve ticaret alanları Ankara-Samsun yoluna paralel bir gidiş gösteren Hükümet Caddesi ile Kâzım Karabekir Caddesi, Ankara-Samsun karayolu ve Şevki Atabarut Caddesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle Hükümet caddesi kenarlarında karşılıklı yeralan ticarethaneler halkın ihtiyacını büyük ölçüde gidermektedir.

Hükümet caddesi üzerinde, özellikle Kemalpaşa mahallesinde bankalar, kahvehaneler, lokantalar, marketler, satış mağazaları bir arada bulunmaktadır. Zaten Elmadağ'da bulunan dört bankanın (Halk Bankası, Akbank, İş Bankası, Ziraat Bankası) tümü bu mahallededir. Dükkanlar satmış oldukları mallarla çeşitlilik göstererek bir arada, karışık bir şekilde yer almaktadır. Şehrin en işlek caddesini bu cadde oluşturmaktadır. Dayanaklı tüketim maddeleri sağlayan malzemeler (halı, mobilya, kuyumcu, inşaat, beyaz eşya, elektrikli aletler vs.) giyim ihtiyaçları sağlayan dükkanlar ve işyerleri (terzi, kunduracı, konfeksiyon, manifaturacı, vs.) gıda ihtiyacı gideren dükkanlar (bakkal, kasap, market, tek el bayii, ekmek fabrikası vs.) bu cadde üzerinde çoğunlukla bulunmaktadır. Bu ticarethaneler yan sokaklarda uzantılar halinde devam etmektedir (Foto 28).

Şevki Atabarut Caddesi üzerinde de kiraathane, pastahane, manifatura, emlakçı, berber ve bakkal dükkanları yer almaktadır. Fazla uzun olmayan bu caddede, bir taksi durağı ile bir işhanı bulunmaktadır.

Kâzım Karabekir Caddesi ise, Hükümet caddesinin bittiği noktadan başlayarak, Çay-Kur Çay Paketleme Fabrikasına kadar uzanır. Bu cadde üzerinde daha çok kiraathane, içkili lokanta, büfe, kuruyemişçi gibi eğlence alanları ve periyodik ihtiyaçları gideren dükkânlar ile beyaz eşya mağazası, market, Sümerbank mağazası bulunmaktadır. Bu cadde üzerinde bir tanede taksi durağı vardır.

Ankara-Samsun karayolu (E-88) kenarlarında ise ulaşım şartlarına bağlı olarak lokanta, büfe ve kiraathaneler ile benzin istasyonları yoğunlaşmıştır. Burada daha çok seyahat eden insanların ve şöförlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ticaret alanları bulunmaktadır. Buradaki iş yerleri, daha çok Kurtuluş ve Yenice mahalleleri arasında kalan kesimde yoğunlaşmıştır (Foto 29).

Arif Çalış Caddesi üzerinde ise bakkal, tuhafiye, market, kiraathane, matbaa, büfe ve çay ocağı yer almaktadır. Bu cadde Samsun yolu kenarından başlayarak Gümüşpala, Kemalpaşa ve İsmetpaşa mahallelerini ayırmakta, Hükümet caddesine dik olarak uzanmaktadır.

Kenan Evren Bulvarı, şehrin girişindeki köprüden başlayarak tren istasyonuna kadar devam etmektedir. Burada da kavşaktan sonra işletmeler oldukça yoğundur. Çay bahçesi, kasetçi, büfe, lokanta, kiraathane, berber ve manifaturacılar bulunmaktadır.

Yukarıda belirttiğim önemli ticaret alanları dışında, ara sokaklarda ve yol üzerlerinde iki-üç katlı binaların alt kısımlarında dükkânlar bulunmaktadır. Belediye binasının hemen yanında ise, açık pazar yeri bulunmakta, burada cumartesi günleri çevre köy ve ilçelerden getirilen sebze ve meyve ile giyim eşyası ve çeşitli malzemelerin satışı yapılmaktadır.

İş ve ticaret alanlarının mahallelere göre dağılışına baktığımızda, en yoğun mahalleler Kemalpaşa ve İsmetpaşa mahalleleri olduğunu görüyoruz (Grafik 10).

Tablo 9: Mahallelere Göre İş ve Ticaret Alanları (1995).

Kemalpaşa Mahallesi	97 adet
İsmetpaşa Mahallesi	53 adet
Yenice Mahallesi	44 adet
Yenidoğan Mahallesi	40 adet
Lalabel Mahallesi	29 adet
Kurtuluş Mahallesi	28 adet
Gümüşpala Mahallesi	16 adet
Yenimahalle	14 adet
Üçevler Mahallesi	7 adet
Yenipınar Mahallesi	5 adet
Tatlıca Mahallesi	2 adet
TOPLAM	335 adet

Kaynak: Elmadağ Belediyesi, Zabıta Müd. verileri, 1995, Elmadağ/ANKARA.

Bütün bankaların, en büyük marketlerin, beyaz eşya satıcıları ve her çeşit işyerinin yoğun olarak bulunduğu Kemalpaşa mahallesi, her bakımdan şehrin hem ticari hayatının merkezi, hem de en modern mahallesini oluşturmaktadır. Lalabel mahallesi, normalde ticari hayatın sönük olduğu bir yer olmasına rağmen, buradaki tavuk çiftlikleri, ticari işyeri sayısını çoğaltmaktadır. Şehir genelinde 24 tane tavuk çiftliği mevcut iken, bunlardan 18 tanesi Lalabel mahallesinde, 6 tanesi ise Yenimahallededir. Bu çiftliklerde et ve yumurtaya yönelik üretim yapılmaktadır (Foto 30). Ürünler Et ve Balık Kurumu ile toptancılara satılmaktadır. İşletmecilerin büyük bir kısmını ise başka şehirlerden gelenler oluşturmaktadır. Buradaki çiftlikler ortalama 7.000 tavuk kapasitesine sahiptir. Ayrıca çiftliklerin hemen yanında, işletme sahiplerinin barındığı meskenler yer almaktadır (Harita 5).

Tablo 10: Elmadağ'da Ticari İşletme Sayıları (1995).

Süpermarket	8	Gazete Bayii	1	TV. Tamircisi	4
Bakkal	38	Kuyumcu	3	Elektrikçi	1
Manav	7	Camcı	2	Saat Tamircisi	2
Lokanta	12	Akaryakıt İstasyonu	4	Çakmak Tamircisi	2
Pastane	3	Kum-Tuğla Ardiyesi	8	Ayakkabı Tamircisi	6
Kasap	7	Odun-Kömür Ardiyesi	7	Çilingir	2
Tavukçu	3	Doktor	3	Arzuhalci	2
Büfe	14	Avukat	4	Kalaycı	1
Kiraathane	24	Noter	1	Tenekeci	1
Çay Ocağı	5	Eczane	4	Halı-Mobilya Beyaz Eşya	12
Ekmek Fabrikası	3	Diş Hekimi	3	Marangoz	8
Un Değirmeni	1	Bayan Kuaförü	6	Kaynakçı	7
Tüpgaz Bayii	9	Erkek Kuaförü	10	Mobilya Tamircisi	2
Kırtasiyeci	5	Fotograf Stüdyosu	5	Tavuk Çiftliği	24
Züccaciye	3	Plan-Proje Çizim Bürosu	2	Tornacı	2
Ayakkabı Satış Mağazası	6	Terzi	3	Banka	4
Hırdavatçı	10	Gömlekçi	1	Matbaa	2
Zahireci	10	Yorgancı	2	Emlakçı	3
Tuhafiye-Konfeksiyon	9	Muhasebeci	7		

Kaynak: 1) Elmadağ Belediyesi, Zabıta Müd. Verileri, 1995, Elmadağ/ANKARA

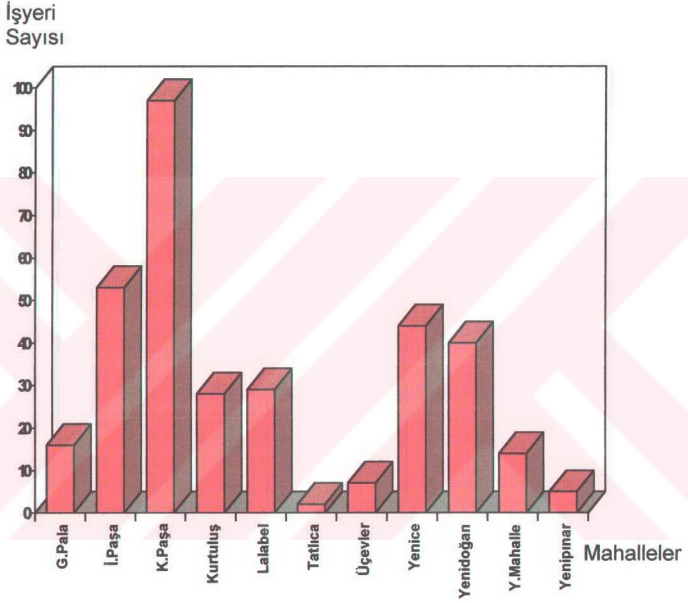
2) Elmadağ İlçesi, Mahalle Muhtarları.

4.6- Eğitim, Sağlık, Dini, Askeri ve Yeşil Alanları

Elmadağ şehrinde diğerleri adı altında topladığımız, eğitim, kültür, sağlık, askeri, dini ve yeşil alanlar 98,5 ha. alanla sanayi ve oturma sahalarının ardından 3. sırada gelmektedir. Bu yüzölçümü ile şehrin %8,1'ini kaplamaktadır.

Elmadağ, eğitim öğretim yönünden gelişmiş sayılabilecek bir durumdadır. Şehir nüfusunun artıp, köy nüfusunun azalmasının bir diğer nedeni de köylerde eğitim olanaklarının kısıtlı olmasıdır. Dolayısıyla köyden şehre gelen insanlar, sadece ekonomik nedenlerle değil, okumak amacıyla da şehre göç etmektedir. Eğitim-öğretim kurumlarının tarihi gelişimine bakacak olursak, ilk ilkokul 1936-1937 eğitim-öğretim yılında Yenimahalle'de köy odasında açılmış, bir yıl sonra da asıl bina hizmete girmiştir. 1938 yılında Küçük Yozgat İlkokulu adı ile ikinci ilkokul Yenidoğan mahallesinde açılmış, bu okulun ismi Merkez ilkokulu, ardından da Atatürk ilkokulu olarak değiştirilmiştir. Ortaöğretimde ise ilk defa, daha öncede belirttiğim gibi Barut Fabrikası bünyesinde Atabarut Ortaokulu kurulmuştur. Bu okul daha sonra ilkokula, 1995-1996 eğitim-öğretim yılında ise ilköğretim okuluna çevrilmiştir. Elmadağ Lisesi ise 1969 yılında hizmete girmiştir (Foto 31). Halkın katkısıyla yapılan pansiyon binası 1965 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiş, Akşam Kız Sanat Okulu olarak faaliyete geçmiş 1976 yılında ise Kız Meslek Lisesi haline getirilmiştir (Foto 32). 1978 yılında da Endüstri Meslek Lisesi, Torna-Tesviye, Elektrik, Kimya, Mobilya ve Ağaç İşleri bölümleriyle eğitim-öğretime açılmıştır (Foto 33). 1993 yılında ise Sağlık Meslek ve İmam Hatip Liseleri faaliyete geçmiştir.

**Grafik 7 : ELMADAĞ'DA İŞYERLERİ ve TİCARETHANELERİN
MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI (1995).**

KAYNAK: Elmadag Belediyesi Zabıta Müdürlüğü Kayıtları.

Elmadağ'da okuma-yazma oranı Türkiye ortalamasının altındadır. Türkiye'de 1990 yılında okuma-yazma bilenlerin oranı %88,9 iken, Elmadağ'da bu oran aynı yıl %88,7 olmuştur. Tabii bu oran cinsiyete göre değişmektedir. Türkiye genelinde erkek nüfusun %93,6'sı okur-yazar iken Elmadağ'da bu oran %95,5'tir. Yine ülkemiz kadın nüfusunun %84,1'i okur-yazar olmasına rağmen, Elmadağ şehrinde bu oran %81,2'ye düşmektedir. Genel olarak okuma-yazma seviyesi, Türkiye ortalaması ile aynı düzeyde denilebilir.¹⁷

Elmadağ şehrinde bulunan okulların durumunu aşağıdaki tabloda görebiliriz:

¹⁷ 1990, Genel Nüfus Sayımı, TCBDİ Enst. Yay., ANKARA.
İstatistik Göstergeler (1923-1991), TC BDİE, ANKARA.

Tablo 11: Elmadağ Şehrinde Okullar, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları (1995-1996).*

Okul	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Mahalle
Atatürk İlkokulu	12	198	Yenidoğan
Cumhuriyet İlkokulu	18	478	İsmetpaşa
Kurtuluş İlkokulu	12	392	Kurtuluş
Üçevler İlkokulu	5	75	Üçevler
Yenimahalle İlkokulu	5	85	Yenimahalle
Barut İlköğretim Okulu	19	395	Tatlıca
Gümüşpala İlköğretim Okulu	19	500	Gümüşpala
Namık Kemal İlköğretim Okulu	23	576	Yenice
Şehit Şener Gündem İlköğretim Okulu	15	238	Lalabel
Yaşar Doğu İlköğretim Okulu	14	591	Tatlıca
Elmadağ Lisesi	45	1.085	Yenice
Endüstri Meslek Lisesi	44	556	Kemalpaşa
Kız Meslek Lisesi	18	100	İsmetpaşa
Sağlık Meslek Lisesi	11	78	Tatlıca
İmam-Hatip Lisesi	17	118	Lalabel
15 Okul	277	5.465	

* İlköğretim okullarında ana, ilk ve ortaokul kısım öğrencileri toplam olarak verilmiştir. Ayrıca Kız Meslek Lisesi Bünyesinde Anaokulu, Elmadağ Lisesi bünyesinde de ortaokul kısımları toplama dahildir.

Kaynak: Elmadağ, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Verileri, 1996, Elmadağ.

Görüldüğü üzere Elmadağ şehrinde ilk ve orta dereceli okulların geniş bir dağılımı ve büyük bir mevcudu vardır. Öğrenci sayısı Elmadağ nüfusunun %28'ini oluşturmaktadır. Bu oran 1990'da %20 olan Türkiye ortalamasının üstündedir.

Şehirde kültür tesisi olarak İsmetpaşa Mahallesi'nde Hükümet Caddesi kenarında yer alan Halk Eğitim Merkezi, dikiş-nakış, yabancı dil, halı, bilgisayar gibi kurslar düzenlenmektedir. Bu bina içinde yer alan bir bölümde konferans ve düşün salonu olarak kullanılmaktadır. Yine bu bina yanında Halk ve Çocuk Kütüphanesi aynı bina içinde yer almaktadır. Bu kütüphanede toplam 6.430 kitap bulunmaktadır. Ayrıca şehirde bir tane üniversite ve kolej sınavlarına hazırlanmak üzere özel dersane bulunmaktadır.

Şehirde bulunan en büyük sağlık kurumu, Elmadağ Devlet Hastanesidir. Daha önce Sağlık Ocağı iken, 1991 yılında Devlet Hastanesi haline getirilmiştir (Foto 34). Aynı bina içinde Ana-Çocuk Sağlığı, Merkez Sağlık Ocağı ve Devlet Hastanesi bulunmaktadır. Bu üç kurumda toplam 10 uzman doktor, 12 pratisyen doktor, 3 diş doktoru, 20 hemşire, 19 ebe ve 42 çalışan personel çalışmaktadır. Devlet Hastanesi dışında Sosyal Sigortalar Kurumu Sağlık Merkezi'nde ise 4 pratisyen doktor, 7 tane de hemşire ve ebe görev yapmaktadır. Bu iki kurumda da halkı eğitici ve bilinçlendirici çalışmalar yapılmaktadır. Sağlık tesisleri, 2,7 ha.'lık bir alan kaplamaktadır.

Bu sağlık kurumları dışında Barutsan A.ř. Hekimliği, ay-Kur Hekimliği, Roketsan A.ř. Hekimliği, Elmadağ Belediyesi Hekimliği ve Baştaş imento Fabrikası Hekimliği olmak üzere beş tane hekimlik bulunmaktadır. Ayrıca şehirde dört tanede eczane vardır. Üç uzman doktor ve üç tane diş doktoru özel muayenehanelerinde halka hizmet vermektedir.

Elmadağ'da askeri tesis olarak, İsmetpaşa mahallesinde bulunan Jandarma Karakolu ve Yenice Mahallesinde bulunan Deniz Kuvvetleri Karakolu yer almaktadır. Jandarma Karakolu, kırsal kesimde olan olayları önlemek ve asayişi sağlamak görevini yerine getirmektedir. Deniz Kuvvetleri karakolu ise Lalahan Beldesi ve İdris Dağı'nda bulunan Deniz Kuvvetleri birliklerinin bir koludur.

şehirdeki dini alanlar ise toplam 1,5 ha.'dır. 13 camii ve iki adet mescit dini tesisleri oluşturmaktadır. Müftülük binası Yenice mahallesinde yer almaktadır. Yenipınar mahallesinde bulunan Aşağıky Camii, yapımı Osmanlılara dayanan, oldukça eski bir camiidir. Bugün restore edilmiş durumdadır.

Elmadağ'da spor tesisleri olarak, Barutsan A.ř. sınırları içindeki futbol sahası ve Yenidoğan mahallesindeki futbol sahası bulunmaktadır. İlçedeki bütün futbol karşılaşmaları Barutsan futbol sahasında yapılmaktadır. Bunun yanında Kemalpaşa mahallesindeki tren istasyonu karşısındaki park alanı içinde yeni spor tesisleri yapılmaktadır.

Elmadağ'da Tatlıca mahallesi sınırları içindeki fidanlık alan en geniş yeşil alanı oluşturmaktadır. Çamlık olarak dikilen bu fidanlar Kargalı Deresi boyunca ilerlemektedir. Bunun yanında şehir içinde küçük park alanları, tren istasyonu civarı ve Üçevler ile Yenimahalle arası başlıca yeşil alanları oluşturmaktadır. Toplam 80,5 ha. alan yeşil alan olarak yer almaktadır.

4.7- Eğlence ve Dinlenme Alanları

Elmadağ şehrinde, faal halde bulunan sinema salonu yoktur. Daha önceden faal olan iki sinema salonu bugün kapalı durumdadır. Şehirde Halk Eğitim Merkezi salonu, konferans, sergi ve düğün salonu olarak kullanılmaktadır. Şehirde Kemalpaşa mahallesinde Çay bahçesi olarak bir dinlenme parkı bulunmaktadır. Bu park dört yıldır faal durumdadır. Halkın vazgeçemediği yerlerden birisi de kıraathanelerdir. 24 adet kıraathane mevcut olup, bunlarda özellikle ana caddeler civarlarında yoğunlaşmıştır. Şehirde ayrıca altı tane çocuk parkı mevcuttur. Şehrin kuzeyinde bir park alanı bulunmakta, bunların dışında, Kargalı deresi civarında piknik alanları yer almaktadır (Foto 40-41).

5- Elmadağ Şehrinde Altyapı ve Sosyal Tesisler

Günümüzde şehirlerde yaşanan sorunların temelinde alt yapı eksikliği yatmaktadır. Alt yapısı ve sosyal birimleri yeterli olan bir şehirde, bilinen bu sorunlar yaşanmamaktadır. Elmadağ, altyapı açısından yeterli bir yapılaşmaya sahipse de, sosyal tesisleri yetersiz bir konumdadır.

5.1- Altyapı ve Ulaşım

Elmadağ, yeni gelişen bir şehir olması, aynı zamanda sanayii tesislerinin varlığı, gelir düzeyinin yüksek olması, nüfusun azlığı altyapı açısından elverişli bir konumda bulunmasına sebep olmuştur. E-88 karayolunun şehrin içinden geçmesi, demiryolu ulaşımının buradan sağlanması şehrin ulaşım imkanlarında yüksek bir seviyeye çıkarmıştır.

5.1.1- Altyapı

Elmadağ, yeni gelişen bir merkez olduğu için, altyapı sorunu az olan bir şehirdir. Şehrin şanslı bir yönü de, sanayi tesislerinin şehrin gelişimine olan olumlu etkisidir. Elmadağ'da bugün gecekondulaşma olayı çok az görülmektedir. İmarsız olarak, ancak Yenipınar mahallesinde küçük bir bölüm bulunmaktadır. Elmadağ Belediyesi, gecekondulaşma, binaların kat sayıları ve yapı biçimleri üzerindeki kanuni zorunlulukları uygulamada oldukça dikkatli davranmaktadır. Şehrin gelişimi planlı bir şekilde olmakta, belli bir denetim dahilinde gerçekleşmektedir. Meskenlerin normal standartlara uygun olmasının bir diğer nedeni de, ekonomik refah seviyesidir.

Yeşil alanlar ise, Kargalı yolu çıkışındaki çamlık alanı, Lalabel mahallesindeki küçük bir alan ve tren istasyonu karşısındaki bahçelik alandır. Bu kısımlar koruma altına alınmıştır. Elmadağ'da kanalizasyon sisteminde herhangi bir sorun bulunmamakta, çöp sorunu görülmemektedir. Şehirde alt yapı tesisleri yeterli düzeyde iken, eğlence ve dinlenme alanlarında eksiklik görülmektedir. Yeni gelişen bir ilçede gelişme hızlandıkça, altyapı sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden önlemlerin sorunlar ortaya çıkmadan alınması gerekir.

5.1.2- Ulaşım

Elmadağ şehri, ulaşım bakımından oldukça şanslı bir konumdadır. Demiryolu şehrin gelişiminde ana etkenlerden birisi olurken, karayolu da bu gelişimi desteklemiştir.

1916 yılında Ankara-Yahşihan arasını birleştiren demiryolu, Elmadağ'dan geçirilmiş, Lalabel ve Kemalpaşa mahallelerinde birer tren istasyonu kurulmuştur. Demiryolu, şehir içinde Lalabel mahallesi içinden geçerek, karayoluna paralel bir şekilde devam etmektedir. Roketsan A.Ş. ile Ankara-Samsun karayolunu ayırarak Kemalpaşa, Gümüşpala ve Üçevler mahallelerinin arasından geçerek, Kargalı Deresi vadisine paralel uzanmakta, Yenimahalle güneyinden geçerek şehir çıkışında tünellerle devam etmektedir. Tren seferlerine yolcu olarak bilet kesilemediği için ve şehrin ihtiyaçlarına karşılık verememesinden dolayı, İstasyon civarı pek gelişmemiştir. İstasyon, Ankara-Erzurum-Kars, İstanbul-

Ankara-Sivas-Malatya-Van-Diyarbakır hatları üzerinde önemsiz bir duraktır. Başkenti, Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz Bölgelerine bağlanmaktadır. Yük ve yolcu trenleri burada durmaktadır. İki yıl öncesine kadar iki banliyö seferi yapan tren, bu hattan kaldırılmıştır. Bu olay, halkın trenle ulaşımı tercih etmediğini göstermektedir. Demiryolu üzerinde askeri nakliyat, Toprak Mahsulleri Ofisi ürünleri, tarımsal ürünler ve canlı hayvan nakliyatı yapılmaktadır. Ayrıca bir kısım fabrikalara hammaddeler, trenle getirilmektedir. İstasyon kenarında çalışanlara yönelik lojmanlar bulunmaktadır. Elmadağ halkının bir kısmı bu istasyonlarda işçi olarak çalışmaktadır.

Elmadağ şehrinin içinden geçen E-88 karayolu ise, Türkiye'nin en önemli karayollarından birisidir. Şehre kuzeybatı yönünden giren karayolu Lalabel mahallesi önünden geçerek fabrikaları izlemekte, Kemalpaşa, Yenice ve Yenidoğan mahalleleri ile Tatlıca ve Kurtuluş mahallelerini doğu-batı yönünde ayırarak, Kırıkkale yönüne devam etmektedir. Karayolu, çift şeritli olup, 1940 yılında yapılmıştır. Daha önceleri ise, bugünkü Roketsan A.Ş. fabrikasının arkasından, tarla alanlarından geçmekte ve şose yol olarak kullanılmaktaydı. Karayolu, 4. bölge sınırları içinde kalmaktadır (Foto 36).

Elmadağ-Ankara arasındaki mesafe 41 km'dir. Bu karayolu İstanbul-Ankara-Sivas-Erzurum-Kars, İstanbul-Ankara-Kayseri-Malatya-Van, İstanbul-Ankara-Kayseri-Malatya-Diyarbakır-

Batman ve Ankara-Samsun-Ordu-Trabzon-Artvin bağlantılarını sağlamaktadır. Bu ulaşım olanakları ile fabrikalar kuruluş yerini Elmadağ olarak seçmişlerdir. Bu yol Elmadağ şehrini, Ankara'ya oradan da batıdaki önemli merkezlere, ayrıca doğuda Kırıkkale, Kalecik ve Keskin'e bağlamaktadır. Ankara-Kırıkkale arası tamamen asfalt olup, çift şeritlidir.¹⁸

Şehirlerarası yolculuk yaparken, Ankara doğusuna gitme durumunda biletin Ankara'dan alınması şartıyla, Elmadağ'dan otobüslere binilebilmektedir. Ayrıca otostopla Kırıkkale ve diğer yakın merkezlere yolculuk yapılmaktadır. Karayolunun uzanışına bağlı olarak, Tepebaşı adı verilen yol kenarında lokantalar, kiraathaneler, oto tamircileri, lastikçiler yolun iki tarafına dizilmişlerdir. Ayrıca yol boyunca dört adet akaryakıt istasyonu hizmet vermektedir. Fabrikalar hammaddelerini ve ürünlerini, bu yol üzerinde nakliyesini yapmaktadırlar. Lalabel mahallesinden, Çay-Kur fabrikasına kadar yolun uzunluğu 6 km. olup, boş arazi sadece Roketsan A.Ş. ile tavuk çiftlikleri arasında bulunmaktadır (Harita 1).

Şehir içi ulaşım açısından en önemli caddeler, Hükümet, Şevki Atabarut, Arif Çalış, Haydar Manav, Sungur, Kazım Karabekir ve Sanayii caddeleri ile, köy yolu, Yenimahalle yolu ve Nato yolu olmak üzere sekiz ana birimdir (Foto 37-38). Hükümet caddesi, şehrin batısından başlayarak, Samsun yoluna paralel bir şekilde baştan başa geçip, şehri ikiye böler. En işlek ve ticari hayatın en yoğun olduğu cadde burasıdır.

¹⁸ 1995 Türkiye Karayolları Haritası, Karayolları Gn. Müd. ANKARA.

Hükümet caddesi, Kemalpaşa, İsmetpaşa ve Yenipınar mahallelerini, Yenice mahallesinden ayırmaktadır. Hükümet caddesinin bitiminden başlayarak önce kuzeybatı-güneydoğu, daha sonra da doğu-batı yönünde Çay-Kur Çay Paketleme Fabrikasına kadar ilerleyen Kâzım Karabekir Caddesi, Yenipınar, Yenice ve Yenidoğan mahallelerinin sınır çizgisini oluşturmaktadır. Şevki Atabarut caddesi, Cumhuriyet ilkokulundan başlayarak, Hükümet konağına kadar devam eden kısa bir caddedir. Arif Çalış Caddesi, Samsun yolu kenarından başlayarak, Hükümet caddesini dikine kesip, Mezbahaneye kadar devam etmektedir. Haydar Manav Caddesi, Kâzım Karabekir caddesinden başlayarak, oto sanayi tesislerinin olduğu kısımdan, Samsun yoluna kadar devam eder. Sungur caddesi, Samsun yolu üst kenarından başlayarak Kurtuluş ve Tatlıca mahallelerini ayırıp, Karacahasan Köyü yoluna kadar devam eder. Köy yolu ise Samsun yolu kenarına dik olarak gelerek, Kurtuluş mahallesini ikiye ayıran bir cadde olup, Edige, Karacahasan, Akçaali, Kuşcuali, Taburlar, Deliller ve Süleymanlı köylerine kadar devam eder. Tren yolundan itibaren, Üçevler mahallesine kadar devam eden, oradan da mahalleyi ikiye bölüp, arazi yapısı nedeniyle kıvrımlı bir şekilde uzanan 4 km'lik Yenimahalle yolu da, şehrin en önemli ulaşım birimlerinden birisidir. Haydar Manav Caddesi, Kâzım Karabekir Caddesi'nden başlayarak, oto sanayii tesislerinin olduğu kısımdan, Samsun yoluna kadar devam etmektedir. Sungur Caddesi ise şehrin işlek olmayan bir caddesidir. Lalabel mahallesi içinden gelen Nato yolu da, mahalleyi

geçerek, Nato tesislerine ve askeri alanlara kadar uzanmaktadır. Şehirde yaklaşık 200 kadar sokak mevcuttur. Caddelerin tümü asfalt olup, sokaklarında büyük bir kısmı asfaltlanmıştır. Kalan kısımlar ise stabilize ve toprak yoldur.

Elmadağ-Ankara arasında otobüs ve minibüslerle ulaşım sağlamaktadır. 11 adet belediye otobüsü, 18 özel otobüs ve 13 minibüs her gün Ankara'ya yolcu getirip götürmektedir. Otobüs ve minibüsler sabah saatlerinde Ankara yönüne 15'er dakika arayla gitmekte, akşam dönüş saatlerinde ise yine aynı arayla gelmektedir. Geriye kalan zamanda ise bu ara yarım saate çıkmaktadır. Sabahleyin ilk araç Elmadağ'dan 6.00'da, Ankara yönünden 7.00'de, akşam son araç ise Elmadağ'dan 19.00'da Ankara'dan saat 21.10'da kalkmaktadır. Elmadağ halkının bir kısmı Ankara'da çalıştığı için otobüs ve minibüsler sabah ve akşam saatlerinde oldukça kalabalık olmaktadır. Araçların Lalabel mahallesi girişinden, Belediye garajına kadar olan kısımda 12 durağı bulunmaktadır. Belediye otobüslerinin servis yolu, Hükümet Caddesinden, arkadaki paralel caddeye, oradan da Arif Çalış Caddesinden devam ederek yukarıya dönmekte, buradan Şevki Atabarut Caddesi ve tekrar Hükümet Caddesi ile Kâzım Karabekir Caddesine doğru ilerlemektedir. Özel ulaşım araçları ise Hükümet Caddesini boydan boya katederek, Kâzım Karabekir Caddesine kadar devam eder. Belediyenin, Yenidoğan mahallesinde otobüs garajı bulunmaktadır (Foto 39).

Yenimahalleden ise beş adet şehir içi dolmuş, Elmadağ şehir merkezine günlük seferler düzenlemektedir. Hasanoğlan beldesinden günde beş defa servis yapılmaktadır. Yeşildere beldesinden de, Elmadağ'a iki saat arayla servisler düzenlenmektedir. Bunların dışında fabrikaların kendi servis araçları, çalışanların ulaşım ihtiyacını gidermektedir. Şehir içinde Kemalpaşa, İsmetpaşa ve Yenice (2) mahallelerinde dört adet taksi durağı bulunmaktadır.

5.2- Elektrik, İçme ve Kullanma Suyu

Bir yerleşim biriminin temel ihtiyacı olan elektrik ve su ihtiyacı açısından bugün Elmadağ şehrinde büyük bir sorun bulunmamaktadır. Doğal ve ekonomik şartların elverişli olması, elektrik ve su ihtiyacının karşılanmasını sağlamıştır.

5.2.1- Elektrik

Şehrin elektrik ihtiyacı, Kırıkkale-Mamak 154 KV enerji nakil hattından saplama alınarak kurulan 154 KV/34,5 Kv. trafo merkezi aracılığıyla sağlanmaktadır.¹⁹

Sözkonusu trafo merkezinden Baştaş Çimento Fabrikası, Barutsan A.Ş., Roketsan A.Ş. Elroksan A.Ş., ilçe merkezi ve Elmadağ çevresindeki köy ve sanayii kuruluşlarına enerji verilmektedir. Trafo merkezinden 34,5 KV olarak çıkan enerji nakil hattı, Elmadağ şehri girişinde Barut Fabrikası içinde bulunan trafo merkezinin şaltına girerek, buradan Elmadağ

¹⁹ TEK, Elmadağ Trafo Merkezi Verileri, 1995.

şehir merkezi ve Barut Fabrikasına enerji verilmektedir. Trafo merkezi Baştaş Çimento Fabrikası yanında, yol kenarına kurulmuştur (Harita 1).

5.2.2- İçme ve Kullanma Suyu

Elmadağ'da içme suyu dört ana merkezden sağlanmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:²⁰

Hisarköy; 90 lt/sn. Balabanözü deresi, Derinkuyu

Kargalı deresi; 13 lt/sn. Derinkuyu

İlipınar; 1,5 lt/sn. cazibeyle Sungur mevkii

Lalabel; 3 lt/sn. Böhrüz deresi, Kesenkuyu

İçme suyu, otomatik klorlama ile verilmektedir. Şehirde toplam 6.383 abone bulunmaktadır. 4.600 ton/m³ kapasiteli dokuz adet su deposu, şehrin içme ve kullanma suyunu karşılamaktadır. Su meskenlerde devamlı akarken, sadece Lalabel mahallesinde yükseltiden dolayı, dönüşümlü olarak verilmektedir. Bunların dışında, şehir içindeki çeşitli noktalarda bulunan çeşmeler ve kuyulardan kullanma suyu şeklinde faydalanılmaktadır. Şehrin hiçbir kesiminde su ve elektrik problemi bulunmamaktadır.

²⁰ Elmadağ Belediyesi, İşletme Müdürlüğü, 1995 yılı verileri.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye’de yeni yeni gelişip, büyüyen şehirlerimizden biri olan Elmadağ, coğrafi konum, ekonomik imkânlar, ulaşım kolaylıkları nedeniyle ilerde büyük şehir olmaya aday bir konumdadır. Şehir, oldukça şanslı bir konumda bulunmakta, buna rağmen nüfusu oldukça yavaş artmaktadır.

İç Anadolu Bölgesi’nin, yüksek bir kesimde bulunan Elmadağ şehiri arazi ve iklimin elverişsiz olduğu halde, Ankara’ya olan yakınlığı ve önemli kara ve demiryolları üzerinde bulunması, bunlara bağlı olarak sanayii tesislerinin varlığı, eğitim seviyesi yüksek bir nüfusu barındırması nedeniyle hızlı bir kentleşme sürecine sahiptir. Şehirde bütün gelişmeler yüksek bir oranda seyrederken, nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Bütün bu özellikleriyle dışarıdan göç alan bir konuma sahip olmuştur.

Elmadağ, bu elverişli özellikleriyle bir şehir yerleşmesi olarak göze çarpmaktadır. Elmadağ’da bugün büyük şehirlerde yaşanan sorunlar ortaya çıkmamıştır. Fakat Türkiye’de bu konumda olup da, büyümüş olan birçok şehirde, bugün yaşanan sorunlar nedeniyle çarpık görüntüler ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Elmadağ’da da bu sorunların yaşanmaması için, bir takım önlemler alınması gerekmektedir.

Şehri, coğrafi açıdan incelediğimizde, artan nüfusun konut ihtiyacı karşılanmalı, ayrıca dışardan gelen göçe bağlı olarak yeni konut alanlarının açılması bu alanlarında planlı bir şekilde yapılması gerekmektedir. Şehirde yeni konut alanı olarak kullanılabilecek başlıca yerler, Yenimahalle ve Üçevler mahallesi arası, Kurtuluş ve Tatlıca mahallelerinin güney kısımları ve Lalabel mahallesinin doğu kısmıdır.

Elmadağ'da göze çarpan en önemli eksikliklerden birisi de yeşil alanların azlığıdır. Şehirde görülen en büyük yeşil alan Barut Fabrikası güneyindeki çamlık arazisidir. Bunun dışında Yenimahalle-Üçevler arasındaki yeşil alanlar ve şehrin içerisindeki küçük park alanları belli başlı yeşil alanları oluşturmaktadır. Elmadağ'da yeşil alan oranı Türkiye ortalaması olan %2,27'nin oldukça üzerindedir (%6,6). Bunun büyük bir kısmını da yukarıda sözünü ettiğimiz çamlık alanı oluşturmaktadır. Ancak bu %6,6 oranı, ABD'nin %6,7 ve Ankara şehrinin %7,67'lik oranlarının altındadır.²¹ Aynı zamanda Elmadağ yeşil alan oranının bir kısmında ağaçlandırılacak alanlar da kapsadığı gözönüne alınırsa yeşil alanların azlığı daha bariz olarak görünmektedir. Bunun için parkların şehir içinde çoğaltılması, yeni fidanlıkların açılması ve bunların yapılmasında da Belediye teşkilatının öncülük yapması gerekmektedir. İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Belgelerinde sık görülen ağaçsız, çıplak, bozkırın ortasında yükselmiş bir şehir görüntüsünden şehrin uzaklaştırılması gerekir. Tabii burada halka da büyük bir görev düşmektedir.

²¹ YONCA, A., 1993, Türkiye'de Kentlerin Fiziki Dokusu, DPT Sosyal Planlama Gn. MÜd. Planlama Dairesi Bşk. s:14. ANKARA.

Şehrin bir diğer önemli sorunu ise, fabrikaların yapmış olduğu çevre kirliliğidir. Barut Fabrikasının kirli atıkları, şehrin içme ve kullanma suyunun karşılandığı alanlara, Kargalı deresine karışmakta, bu da halk sağlığı ve derede yaşayan canlılar için büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Elmadağ'da artan böbrek hastalığı şikayetleri bunun bir göstergesidir. Bunun yanında Baştaş Çimento Fabrikası bacasından çıkan kirli gazlar, herkesce bilinen Elmadağ'ın temiz havasını bozmaktadır. Her ne kadar fabrikada filtre kullanılmakta ise de yine de kirli hava, özellikle kış mevsiminde kendini göstermektedir.

Elmadağ şehrinde, Yenipınar mahallesinin aşağı kesimlerinde Elmadağ'a özgü eski evler yer almaktadır. Bugün bu evler çürümeye başlamış, bazıları yıkılıp, yerlerine yenisi yapılmıştır. Bu tarihi ve folklorik kıymeti olan evlerin restorasyonu yapılmalı, korunmaya alınmalıdır. Yine imar alanına girmeyen bu kesime imar götürülmeli, ihtiyaçları karşılanmalıdır.

Diğer bir sorun ise, şehrin en modern mahallelerinde bile göze çarpan, hayvanların sokaklarda başıboş dolaşmaları, şehire bir köy görüntüsü vermekte, cadde ve sokaklarda inek ve koyun pisliklerine rastlanmaktadır. Şehir içinde hayvan besleme olayına kesin bir yasak getirilmeli ve kanuni yaptırımlar uygulanmalıdır.

Nüfusun büyük bir eksikliği olan eğlence ve dinlenme alanlarının azlığı, erkekleri kıraathaneye, kadınları ise kapı önlerinde oturmaya sevk etmektedir. Şehir içinde sosyal tesislerin, parkların ve eğlence alanlarının açılması gerekmektedir. Şehre öncelikle bir sinema salonu açılması, Halk Eğitim Merkezi'nde sergi, eğlence, konferans vb. gibi faaliyetlerin çoğaltılması sağlanmalıdır.

Yine gençlerin spor yapmalarını sağlamak amacıyla, yeni spor tesisleri açılması gerekir. Bu faaliyetlerin yaygınlaştırılması, gençler için büyük bir imkan tanınması demektir. Kurumların kendine özgü misafirhane ve lokalleri bulunmamakta, çalışanlar bu yönden büyük bir sıkıntı çekmektedir. Bu ihtiyacın karşılanması, işyeri elemanlarının ihtiyaçlarını büyük ölçüde giderecektir.

BİBLİYOGRAFYA

- Akdağ, M.**, 1971, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, DTCF Yay. ANKARA.
- Akşit, İ.**, 1974, Hititler, Türkiye'nin Tarih Hazinesi Orta Anadolu Uygarlığı, ANKARA.
- Ardel, A.**, 1973, Klimatoloji, İst. Üniv. Coğ. Enst. Yay. No:7, İSTANBUL.
- Balcı, A. N.**, 1969, İç Anadolu'da Jeolojik Yapı, Topografik Durum (Bakı) ve Toprak Özellikleri Üzerinde Etkileri, İst Üniv. Orman Fak. Yay. No:195, İSTANBUL.
- Bilgin, T.**, 1971, Genel Kartografya II (2. Baskı) İst. Üniv. Yay. No:1676 Coğ. Enst. Yay. No:64, İSTANBUL.
- Ceylan, M.**, 1983, Tarihi ve Folkloruyla Elmadağ, ANKARA.
- Cillov, H.**, 1972, Türkiye Ekonomisi, İst. Üniv. İktisat Fak. Yay. No:305, İSTANBUL.
- Çölaşan, Ü. E.**, 1960, Türkiye İklimi, ANKARA.
- Darkot, B.**, 1967, "Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kitleleri", İst. Üniv. Coğ. Enst. Dergisi Cilt 8 s:16-23, İSTANBUL.
- Denker, B.**, 1976, Şehir İç Arazisi Kullanışı. İst. Üniv. Ed. Fak. Yay. No: 205 Coğ. Enst. Yay. No:83, İSTANBUL.
- Denker, B.**, 1977, Yerleşme Coğrafyası, Kır Yerleşmeleri, İst. Üniv. Yay. No:2275, Coğ. Enst. Yay. No:85, İSTANBUL.

- Emiroğlu, M.**, 1972, Akçakoca'da Nüfus, Yerleşme ve Ekonomik Faaliyetler
Ank. Üniv. DTCF, Yay No:192, ANKARA.
- Emiroğlu, M.**, 1975, "Türkiye'nin Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir
Yerleşmeleri ve Şehir Nüfusu", Coğ. Araşt. Enst. Yay. Sayı:7
s:125-147, ANKARA.
- Erol, M.**, 1964, Genel Klimatoloji, Ank. Üniv. DTCF. Yay. No:155, ANKARA.
- Erol, O.**, 1956, Ankara Güneydoğusundaki Elmadağ ve Çevresinin Jeolojisi
ve Jeomorfolojisi Üzerinde Bir Araştırma MTA Enst. Yay. No:9,
ANKARA.
- Galanti, A.**, 1952, Ankara Tarihi I, Tarih öncesinden günümüze, İSTANBUL.
- Göney, S.**, 1984, Şehir Coğrafyası I, İst. Üniv. Ed. Fak. Yay. No:2274, Coğ.
Enst. Yay. No:91, İSTANBUL.
- Güçbilmez, E.**, 1972, Yenimahalle ve Kayadibi Karşılaştırmalı Köy
Araştırmaları, Ank. Üniv. SBF Yay. No:325, ANKARA.
- Güleç, A.**, 1938, Küçük Yozgat Köy Tetkikleri, ANKARA.
- İspir, E.**, 1986, Şehirleşme Meseleleri, ANKARA.
- İzbırak, R.**, 1964, Coğrafya Terimleri Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yay.,
ANKARA.
- Kalelioğlu, E.**, 1980, Şehir Coğrafyası Açısından Van. Doçentlik Tezi
(Yayınlanmamış) Ank. Üniv. DTCF, ANKARA.
- Karabulut, E.**, 1982, Elmadağ'da "Hayvancılık, Yüksek Lisans Tezi, Ank.
Üniv. Sos. Bil. Enst, ANKARA.

- Karabulut, Y.,** 1990, "Malatya'da Şehirsel Gelişme ve Getirdiği" Fırat Üniv. Coğ. Sempozyumu 14-15 Nisan 1986, ELAZIĞ.
- Karagüllü, C.,** 1973, Ankara İli , ANKARA.
- Keleş, R.,** 1972, Şehirciliğin Kuramsal Temelleri, Ank. Üniv. SBF. Yay. No:540, ANKARA.
- Öngür, S.,** 1961, "1950-1955 Devresinde Türkiye'de İç Göçler" T. Coğ. Dergisi, Yıl:17 S:21, s:45-67, ANKARA.
- Özdemir, R.,** 1976, XIX, yy'ın İlk Yrısında (1785-1840), Ankara Kültür ve Turizm Bak. Yay. No:694, ANKARA.
- Özgüç, N.,** 1979, Beşeri Coğrafya'da Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri, İst. Üniv. Yay. No:2511, İSTANBUL.
- Selen, H. S.,** 1945, "Türkiye'de Köy Yerleşmeleri ve Şehirleşme Hareketleri", T. Coğ. Derg. C:3, s:7-8, ANKARA.
- Sencer, Y.,** 1979, Türkiye'de Kentleşme Kültür Bak. Yay. ANKARA.
- Tanoğlu, A.,** 1954, İskân Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod., Türk. Mec. C:XI, İSTANBUL.
- Tümertekin, E.,** 1962, Türkiye Şehirlerinin Fonksiyonel Sınıflandırılması, İst. Üniv. Coğ. Enst. Yay. No:48, İSTANBUL.
- Yonca, A.,** 1993, Türkiye'de Kentlerin Fiziki Dokusu, DPT Sosyal Planlama Gn. Müd., Planlama Dairesi Bşk., ANKARA.
- Yücel, T.,** 1961, Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri, Türk. Coğ. Derg. s:21, İSTANBUL.

- 1982, Yurt Ansiklopedisi, Türkiye, İl İl Dünü, Bugünü, Yarını Cilt:I, 1981, İSTANBUL.
- (1940-1990) Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, TC DİE. Yayınları, ANKARA.
- 1992, Elmadağ, Elmadağ Belediyesi 1944, ANKARA.
- 1969, İskân ve Şehircilik Konferansları, Türkiye’de Orman Köyleri, Yerleşme, Bölge Plânlama, Şehirleşme, Doğu Anadolu’nun Sorunları, Ank. Üniv. SBF. Yay. No:284, ANKARA.
- Ortalama ve Ekstrem Değerler Bülteni, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü 1994, ANKARA.

ÖZET

Elmadağ şehri, İç Anadolu Bölgesi, Yukarı Sakarya Bölümünde yer almaktadır. İlçe topraklarının toplam yüzölçümü 573 km², şehir merkezinin alanı ise 1213 ha'dır.

Şehir Paleozoik ve Mezozoik yaşlı kalker tabakaları üzerinde kurulmuştur. Topografik olarak engebeli bir arazide yer alan Elmadağ, bir yontuk düz üzerindedir. Güneybatıda Elma Dağı, kuzeyinde ise İdris Dağı şehri çevrelemektedir. Karasal iklim özellikleri gösteren Elmadağ'da en sıcak aylar Temmuz ve Ağustos, en soğuk aylar ise Ocak ve Şubat'tır. Şehirdeki en önemli akarsu mevsimlik olarak akan Kargalı Deresi'dir.

Elmadağ şehri 1970 yılında 11152 kişilik nüfusa ulaşarak şehir karakteri kazanmıştır. Yavaş bir artış seyreden nüfus 1995 yılında tahmini olarak 22.000'e ulaşmıştır. İlçenin nüfus yoğunluğu km²'ye 66 kişi olup Türkiye ortalaması olan 76'nın altındadır. Nüfus şehir merkezinde daha çok Kemalpaşa, Gümüşpala ve İsmetpaşa mahallelerinde yoğundur.

Şehirde bulunan tarihi eserler, Roma dönemine kadar şehrin tarihinin uzandığını bize göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yozgat olan yerleşmenin ismi, daha sonra Asi Yozgat ve Küçük Yozgat olarak değişmiştir. 19.yy'ın başlarında Ankara Sancağı, Kasaba-i Bâla ve Çukurcuk nahiyesine bağlı olan Yozgat köyü 1928 yılında bucak merkezi, 1960 yılında da ilçe merkezi olmuştur. Şehirde, 1944 yılında belediye teşkilatı kurulmuştur.

Elmadağ şehri, fonksiyonları açısından bir hizmet merkezidir. Nüfusun sektörlere dağılımında birinci sırada hizmet, ikinci sırada sanayii ve üçüncü sırada ise tarım sektörü gelmektedir. İktisaden faal nüfusun %57'si hizmet, %39'u sanayii, %4'ü ise tarım sektöründe çalışmaktadır.

Şehir merkezinde sık dokulu bir yerleşme hekim iken, çevreye doğru yerleşmeler seyrekleşmektedir. Gümüşpala, İsmetpaşa, Kemalpaşa, Yenice, Yenidoğan, Yenipınar, Kurtuluş ve Tatlıca mahalleri şehir merkezini oluştururken, Üçevler, Yenimahalle ve Lalabel mahalleleri şehir merkezinden uzakta kurulmuştur. Hem nüfus, hem de yüzölçümü bakımından en büyük mahalle Kurtuluş mahallesidir. Meskenler çoğunlukla tuğladan, çokaz bir kısımda taş ve kerpiçten yapılmıştır.

Elmadağ'daki başlıca sanayii tesisleri Makina Kimya Endüstrisi Kurumu'na bağlı olan Barutsan A.Ş. ile Elroksan A.Ş. Fabrikaları, Roketsan A.Ş., Baştaş Çimento Fabrikası, Özpor Styropor Fabrikası ve Çay-Kur Çay Paketleme Fabrikası'dır. Fabrikalarda üretim genellikle Ankara ve Türkiye'nin ihtiyacına yönelik yapılmaktadır.

Elmadağ'da resmi ve idari alanlar genellikle, şehir merkezinde yoğunlaşmış olup, küçük bir alan kaplamaktadırlar. İş ve ticaret alanları ise daha çok Hükümet caddesi kenarlarında, Kemalpaşa, Yenice, İsmetpaşa ve Yenidoğan mahallelerinde yoğunluk kazanmıştır. gelişmiş bir eğitim-öğretim sistemi olan şehirde 13 camii, iki askeri ve bir polis karakolu, bir Devlet Hastanesi ve bir de SSK Sağlık Merkezi bulunmaktadır.

Şehirde alt yapı olarak şu ana kadar sosyal tesisler haricinde herhangi bir eksiklik görölmemiştir. Ulaşım açısından oldukça şanslı bir konumda olan Elmadağ E-88 Ankara-Samsun karayolu üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Ankara'yı Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgelerine bağlayan demiryolu hattı buradan geçmektedir.

Şehirde elektrik ve su ihtiyacı da yeterli düzeyde karşılanmaktadır. 4 ayrı kaynaktan sağlanan içme ve kullanma suyu tüm birimlere ulaşmaktadır. Eğlence ve dinlenme alanları şehirde hemen hemen yok gibidir.

Elmadağ yeni ve büyüyen bir hizmet ve sanayii şehri olarak gelecekte örnek bir yerleşme düzenine sahip olacaktır.

SUMMARY

Town Elmadağ is presented in Yukarı Sakarya Post of İç Anadolu Region. It's territory covers 573 sk. the area of city centre is 1.123 ha.

It is founded on the limestone layer by Palaeozoic & Mesozoic olded. It is presented over a steep and broken territory (topographically). It's surrounded by Elmadağı in Southwest and İdris Dağı in North. It shows the qualifications of Continental climate. The hottest months are July & August, the coldest months are January & February The most important stream is Kargalı Deresi that runs at Season.

It gained the city chovacter in 1970 with its 11.152 population. It reaches approximately 22.000 in 1995 with a low increase. It's population trickiness 66 person per square kilometres with under Turkey average.

It's population is concentrated at Kemalpaşa, Gümüşpala & İsmetpaşa district.

The Historical works show us that its history dependeduntil Roman Ape. While it's called Yozgat in Ottoman Empire, then it's called Asi Yozgat & Küçük Yozgat. At the beginning of nineteen century His connented to Ankara Sancağı, Kasaba-i Bâla & Çukurcak Nahiyesi. It became township in 1928 then in 1960 it became a Sub-province Center. The municipality organisation was founded in 1944.

Elmadağ city is a service center because of its activities. The distribution of population according to the sectors; Service sector, industry sector & agriculture sector take places. Economic Active Population works 57 per cent at service, 38 percent in dusty and 5 percent at agriculture sectors.

The settlement dominate densely at city centre. It become infrequently while surroundings. Gümüşpala, İsmetpaşa, Kemalpaşa, Yenice, Yenidoğan, Kurtuluş & Tatlıca District is composed the city centre. However, Üçevler, Yenimahalle & Lalabel Districts are founded away from the city. Attention to population & territory the biggest district is Kurtuluş District. Houses are made of brick, stone & sun dried birck mostly.

The fundamental industrial Establishment are MKEK Barutsan A.Ş. & Elroksan A.Ş. factories, Roketsan A.Ş. Baştaş Cement Factory, Özpor Styropor Factory, Çay-Kur Tea-Pocketing Factory. Generally they produce towards the wants of Ankara & so Turkey.

Formal & Administrative Fields are concentrated at city-centre & cover a small area. Vos and Commerce fields concentrated at the sides of Government Street and at Kemalpaşa, Yenice, İsmetpaşa & Yenidoğan Districts. There are 13 mosque, two military institution a police station, a state hospital and SSK Health Centre. Also, there is a developed education system.

Sub-construction of city is fully except the social establishments. It is lucky attend on to transportation because it is near E-88 Ankara-Samsun main road. The railway line passes from Elmadağ that connects Ankara to East Anatolia & Karadeniz Region.

Demand of water & electricity is provided sufficiently Because, there are four water sources for drinking & using water.

However, there is a Covcity of amusement and resting areas.

In Future, It will going a sample settlement order because of its developing & growing industry character.

EKLER

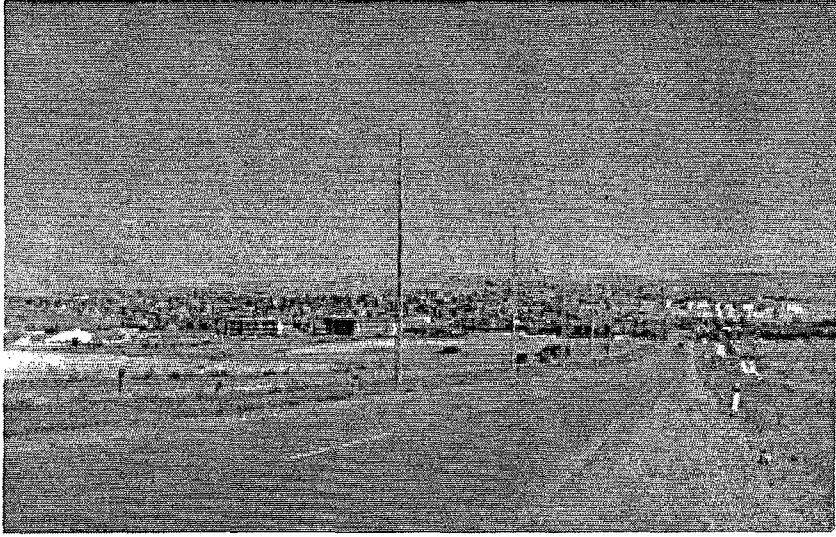

Foto 1: Elmadağ Genel Görünüm.

Foto 2: Kargalı Deresi Vadisi.

**Foto 3: Şehir Merkezi ve Lalabel Mahallesi Arasında
Bulunan Yazı (Lalabel Mahallesi).**

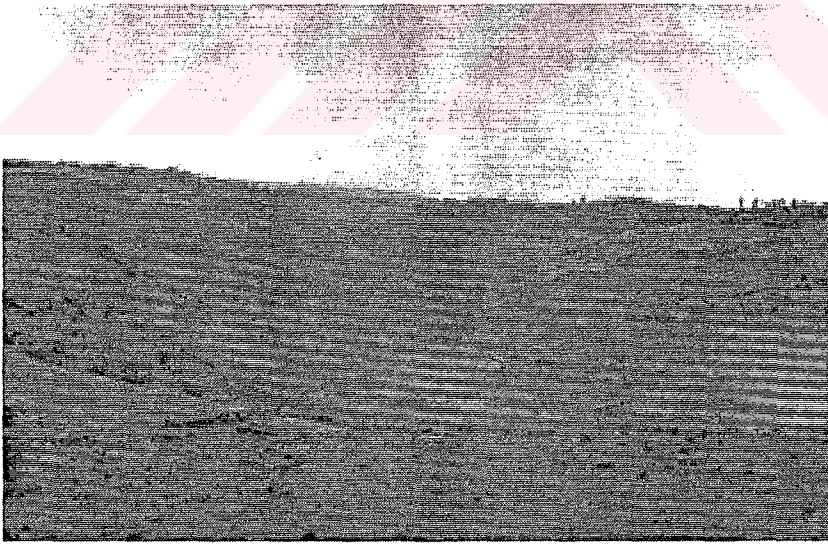
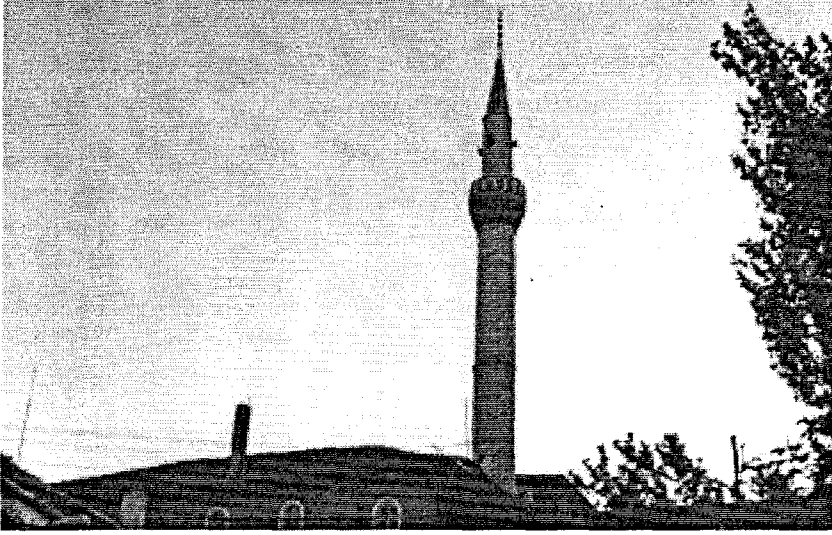

Foto 4: Şehrin Doğusundaki Vadiler.

**Foto 5: Osmanlılar Zamanından Kalma Aşağı Camii
(Yenipınar Mah.).**

Foto 6: Kemalpaşa Mahallesiinde Modern Bir Bina.

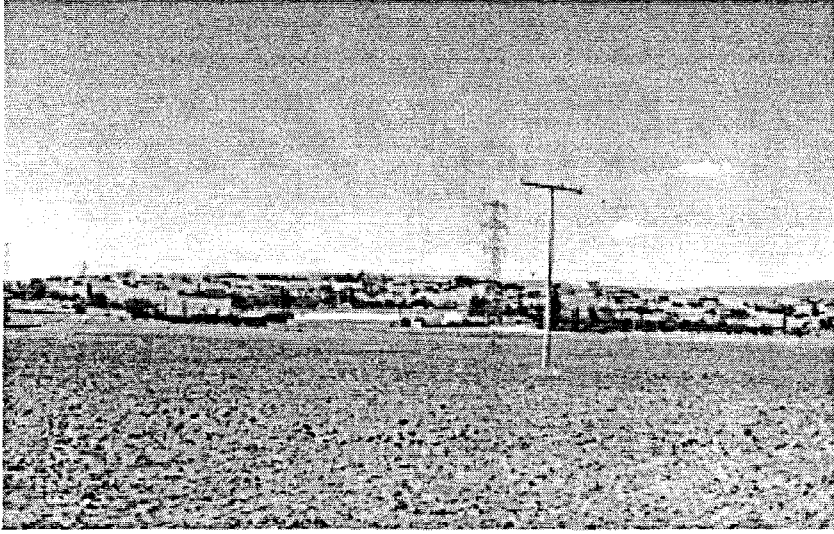

Foto 7: Lalabel Mahallesi.

Foto 8: Tatlıca Mahallesindeki Yeni Yapılan Toplu Konutlar.

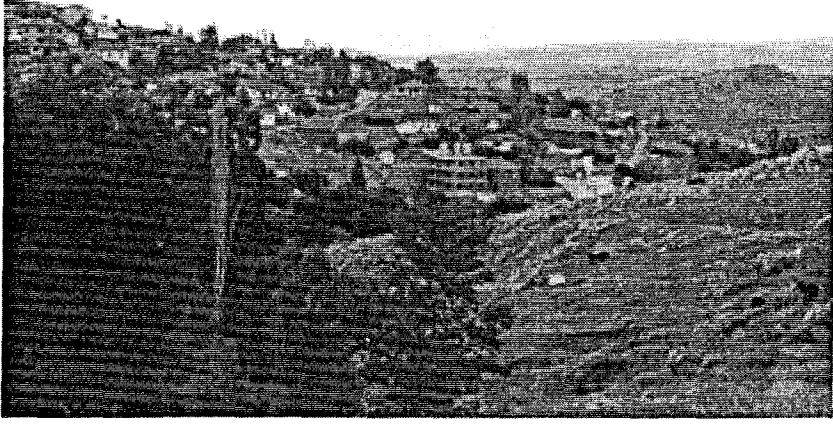

Foto 9: Yenidoğan Mahallesi.

Foto 10: Yenimahalle'den Bir Görünüm.

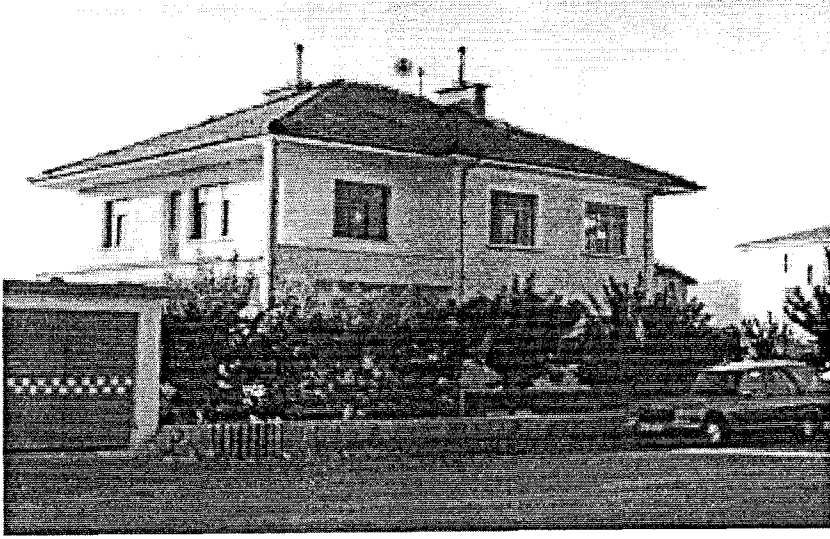

Foto 11: İki Katlı Bahçeli Bir Ev (İsmatpaşa Mah.).

Foto 12: Kemalpaşa Mahallesiindeki Modern Bir Apartman.

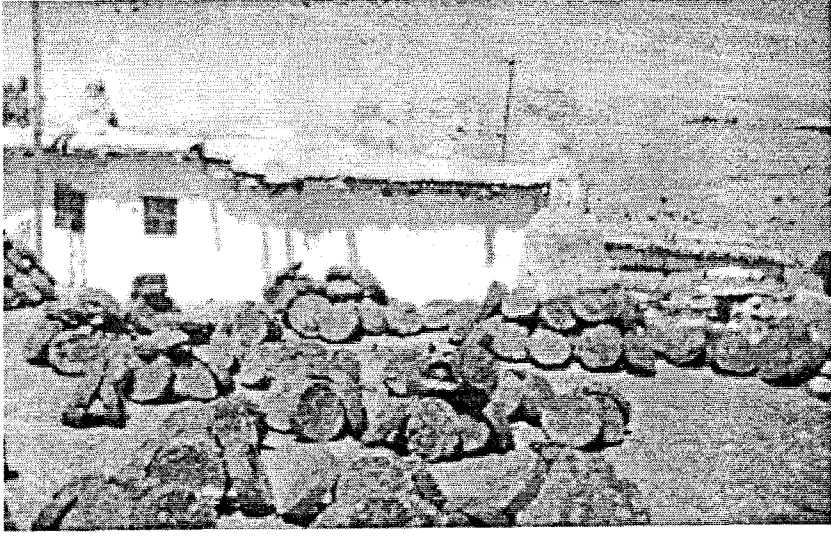

Foto 13: Yenipınar Mahallesiinde Kerpiç Evler ve Yakacak Olarak Kullanılan Tezekler.

Foto 14: Kerpiç Evlerden Bir Örnek (Yenipınar Mah.).

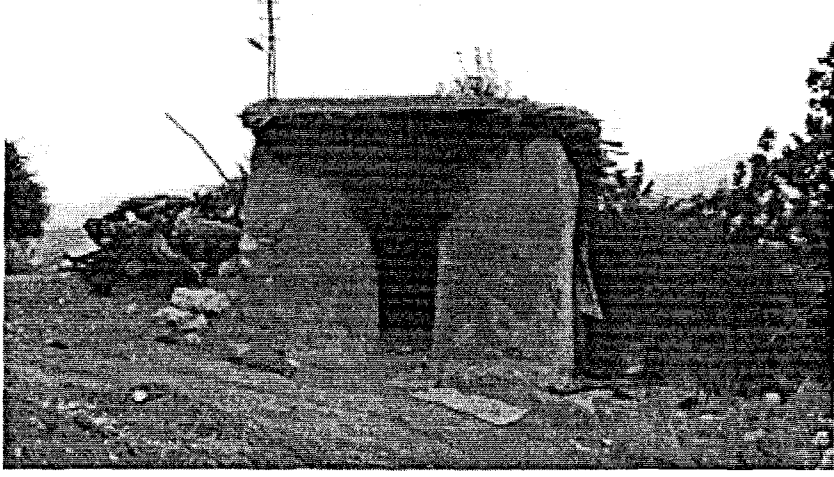

Foto 15: Ekmek Yapımı İçin Kullanılan Tandır (Yenidoğan Mah.).

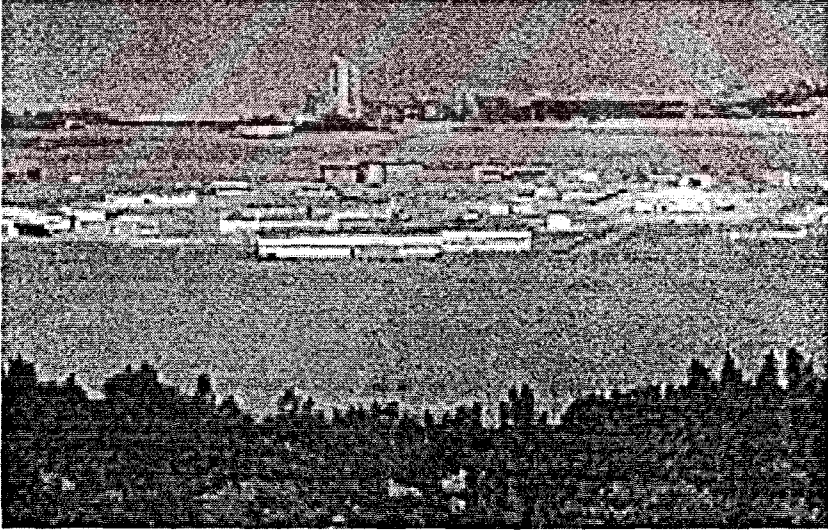

Foto 16: Roketsan A.Ş.

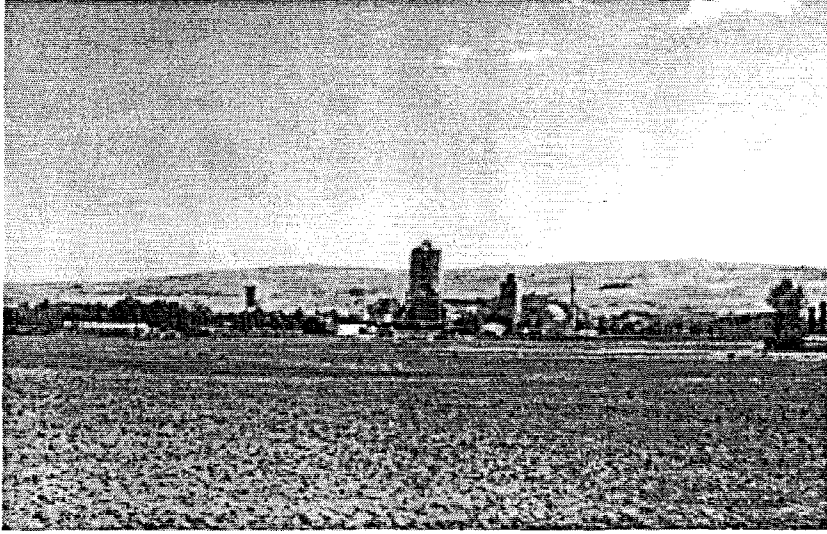

Foto 17: Baştaş Çimento Fabrikası A.Ş.

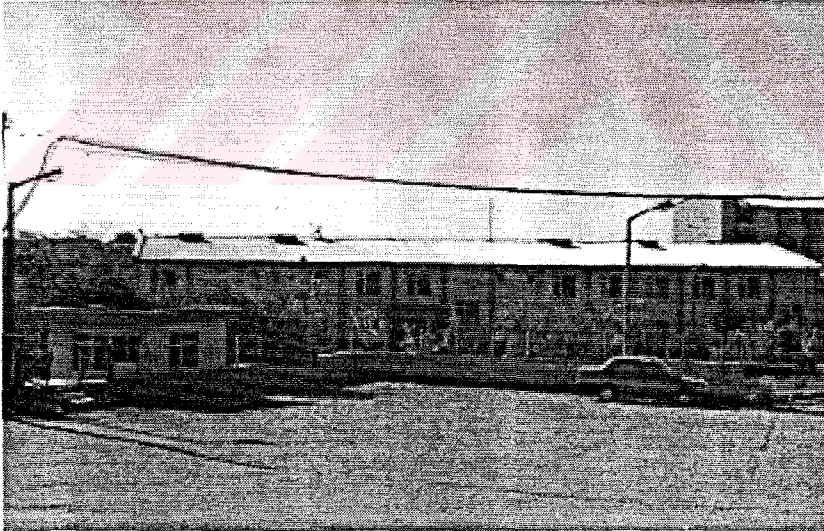

Foto 18: Çaykur Çay Paketleme Fabrikası (Yenidoğan Mah.).

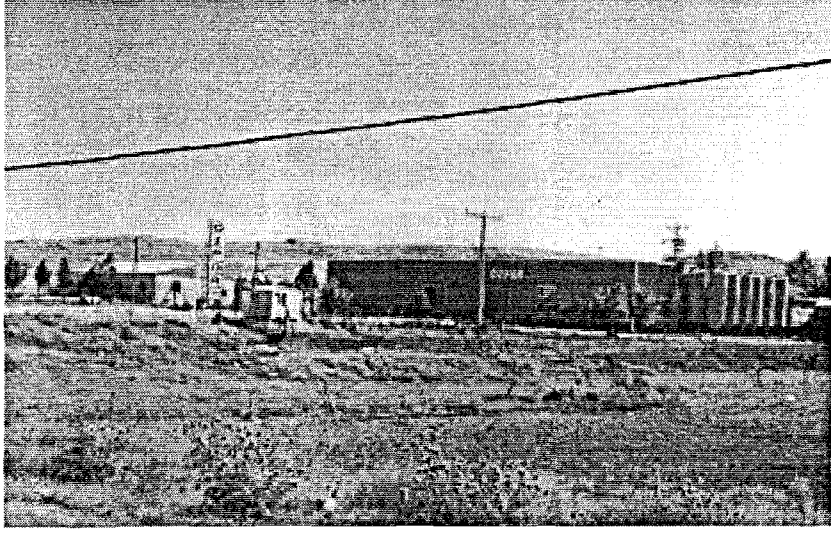

Foto 19: Özpor Styropor Fabrikası.

Foto 20: Tamtaş İşletmesi.

Foto 21: Kireç Ocağı.

Foto 22: Elmadağ Hükümet Konağı (İsmetpaşa Mah.).

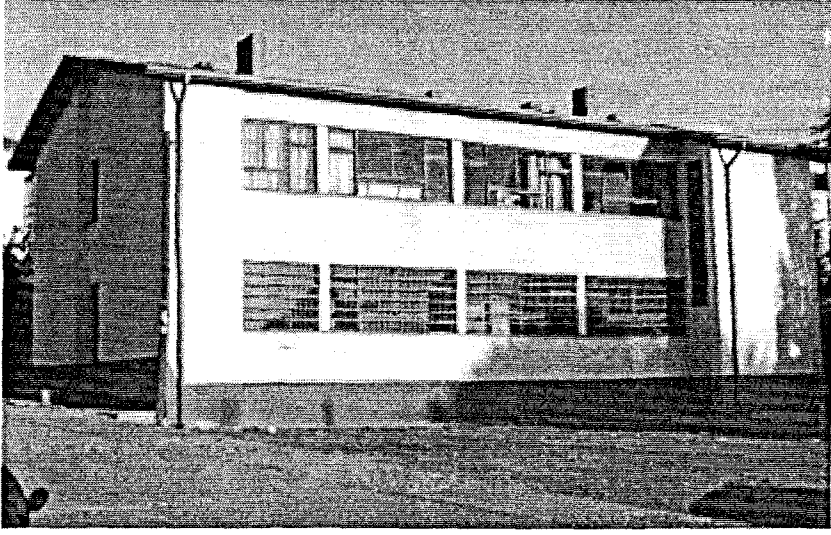

Foto 23: Özel İdare Müdürlüğü (İsmetpaşa Mah.).

Foto 24: PTT Binası (Yenice Mah.).

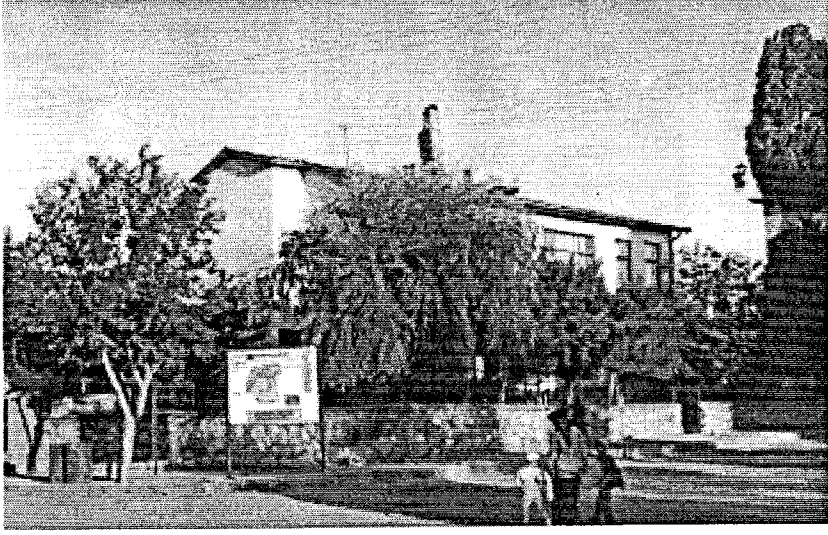

Foto 25: Tarım Kredi Kooperatifi (Yenice Mah.).

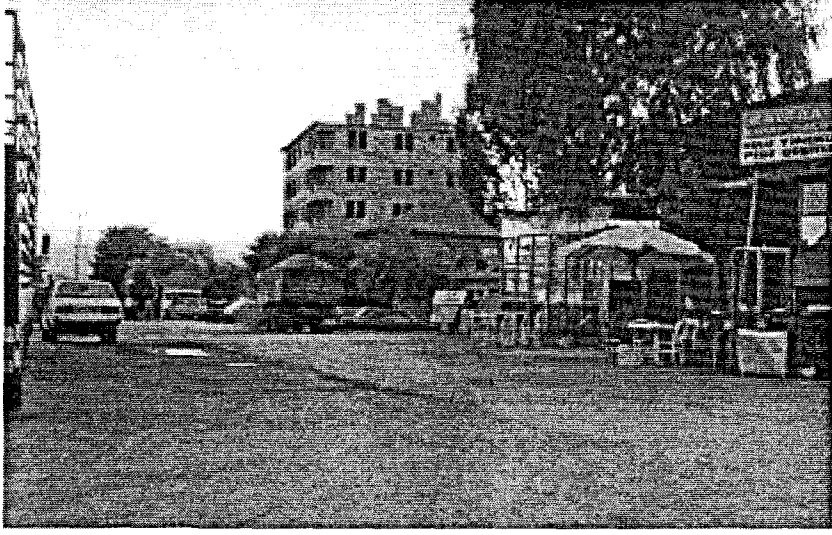
Foto 26: Elmadağ Belediye Binası (Yenice Mah.).

Foto 27: Tren İstasyonu (Kemalpaşa Mah.).

Foto 28: Ticaret Alanlarının Yoğun Olduğu Hükümet Cad. (Kemalpaşa Mah.).

**Foto 29: Samsun Karayolu Kenarında Ticarethaneler
(Yenice Mah.).**

Foto 30: Lalabel Mahallesinden Bir Tavuk Çiftliği.

Foto 31: Elmadağ Lisesi (Yenice Mah.).

Foto 32: Kız Meslek Lisesi (İsmetpaşa Mah.).

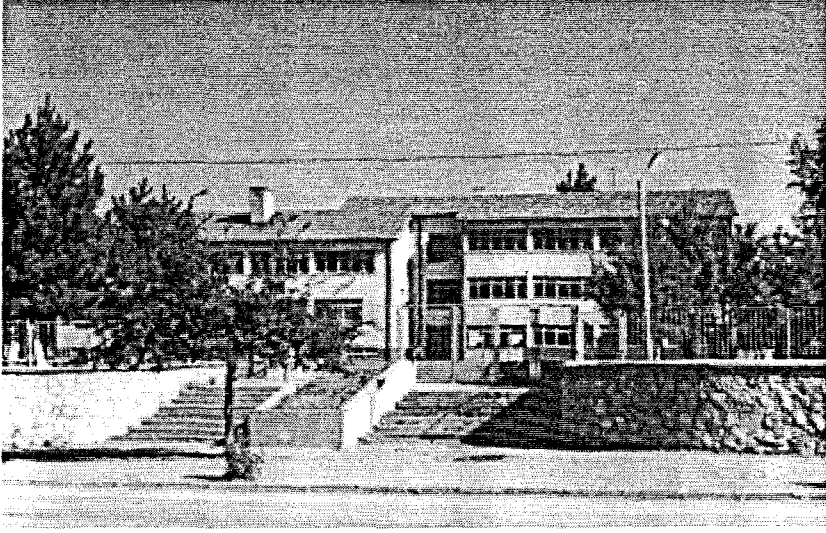

Foto 33: Endüstri Meslek Lisesi (Kemalpaşa Mah.).

Foto 34: Devlet Hastanesi (Yenice Mah.).

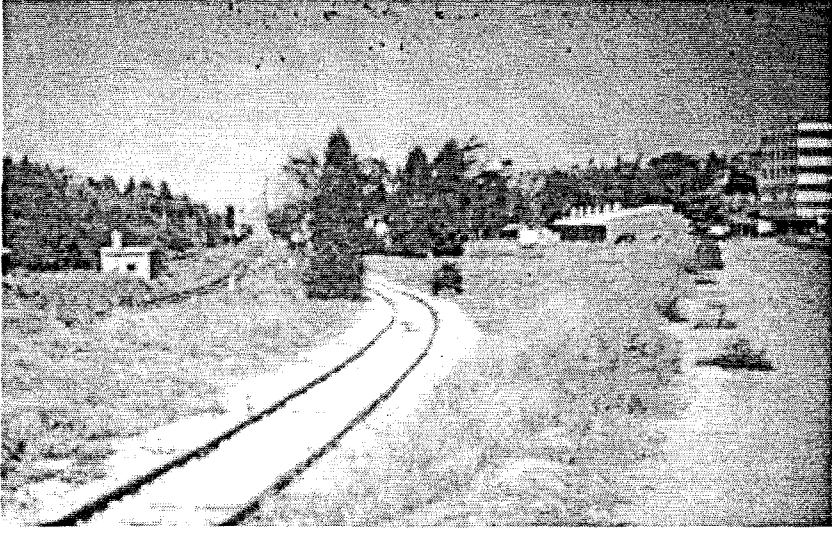

Foto 35: Demiryolu Hattının Yeraldığı Kemalpaşa Mahallesinden Bir Görünüm.

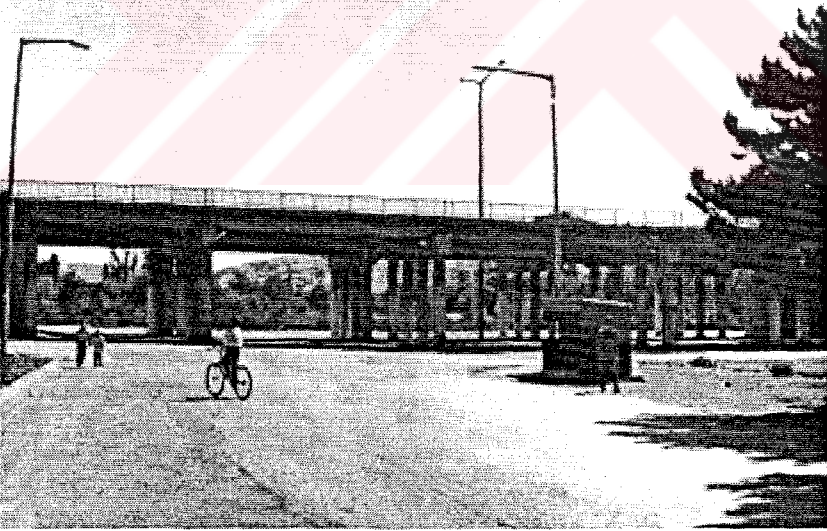

Foto 36: Kenan Evren Köprüsü (Kemalpaşa Mah.).

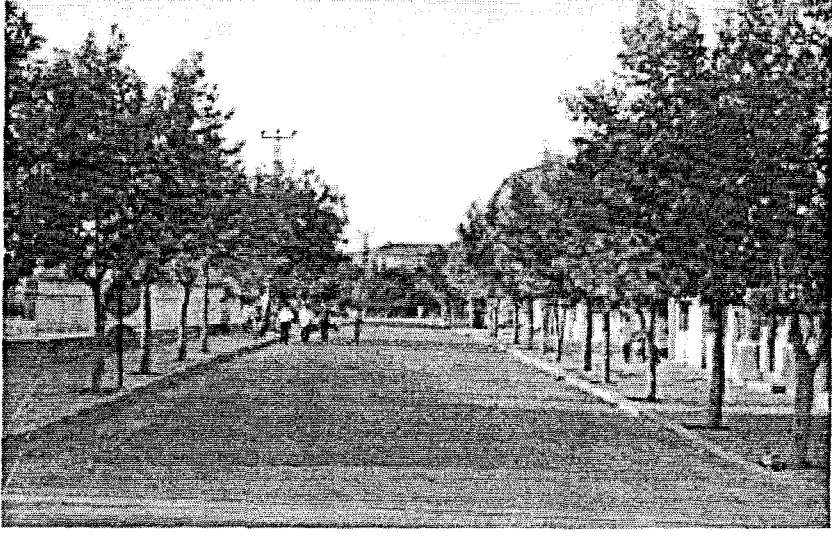

Foto 37: Şevki Atabarut Caddesi (İsmetpaşa Mah.).

Foto 38: Samsun Karayolu ve Köy Yolu Kavşağı.

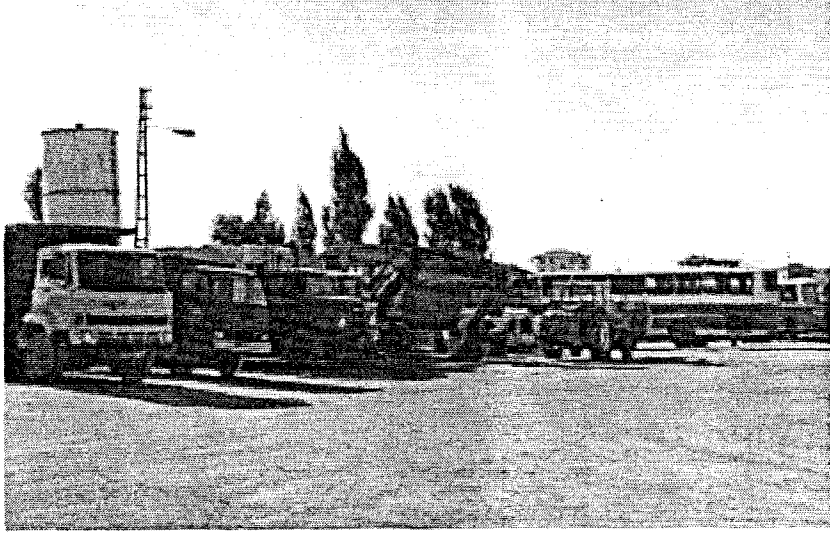

Foto 39: Belediye Garajı (Yenice Mah.).

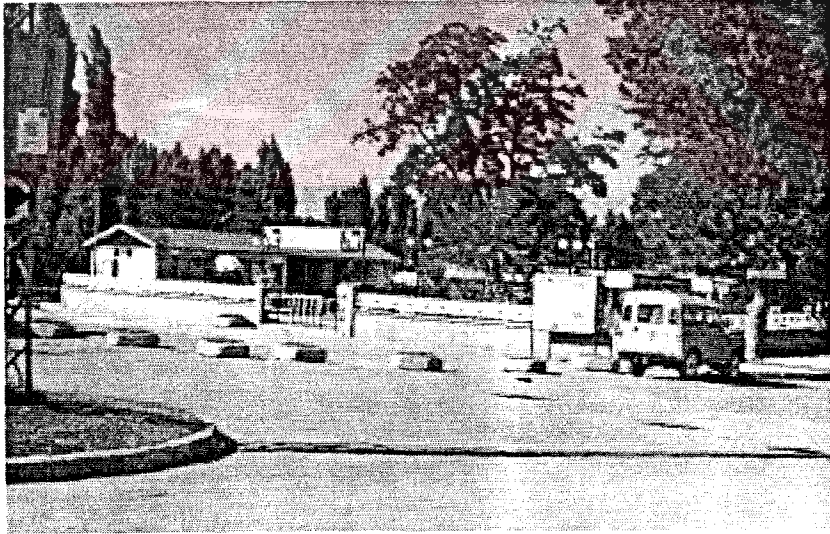

Foto 40: Çaybahçesi (Kemalpaşa Mah.).

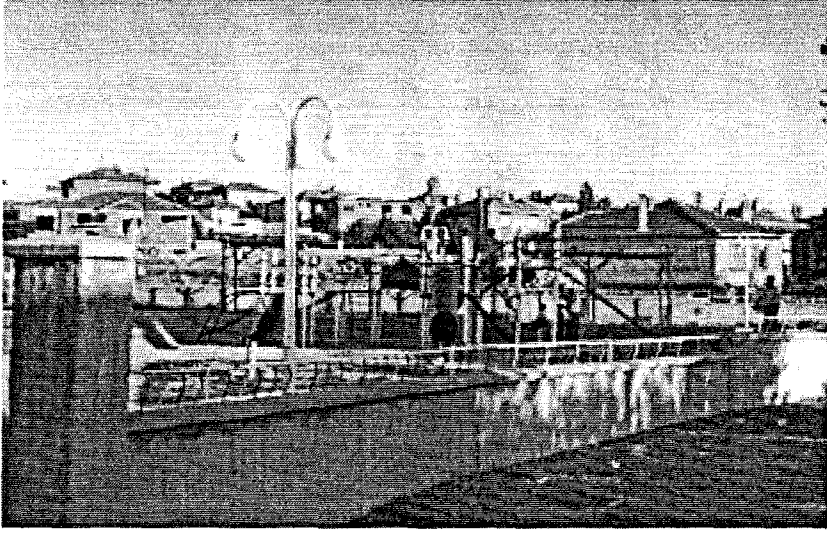

Foto 41: Çocuk Parkı (İsmetpaşa Mah.).

Foto 42: Pazaryeri (Yenice Mah.).

Foto 43: Gümüşpala İlköğretim Okulu (Gümüşpala).

Foto 44: Mezbahane (İsmetpaşa Mah.).